
Vergaderjaar 2008–2009

---

31 924 V

**Slotwet en jaarverslag Ministerie van
Buitenlandse Zaken 2008**

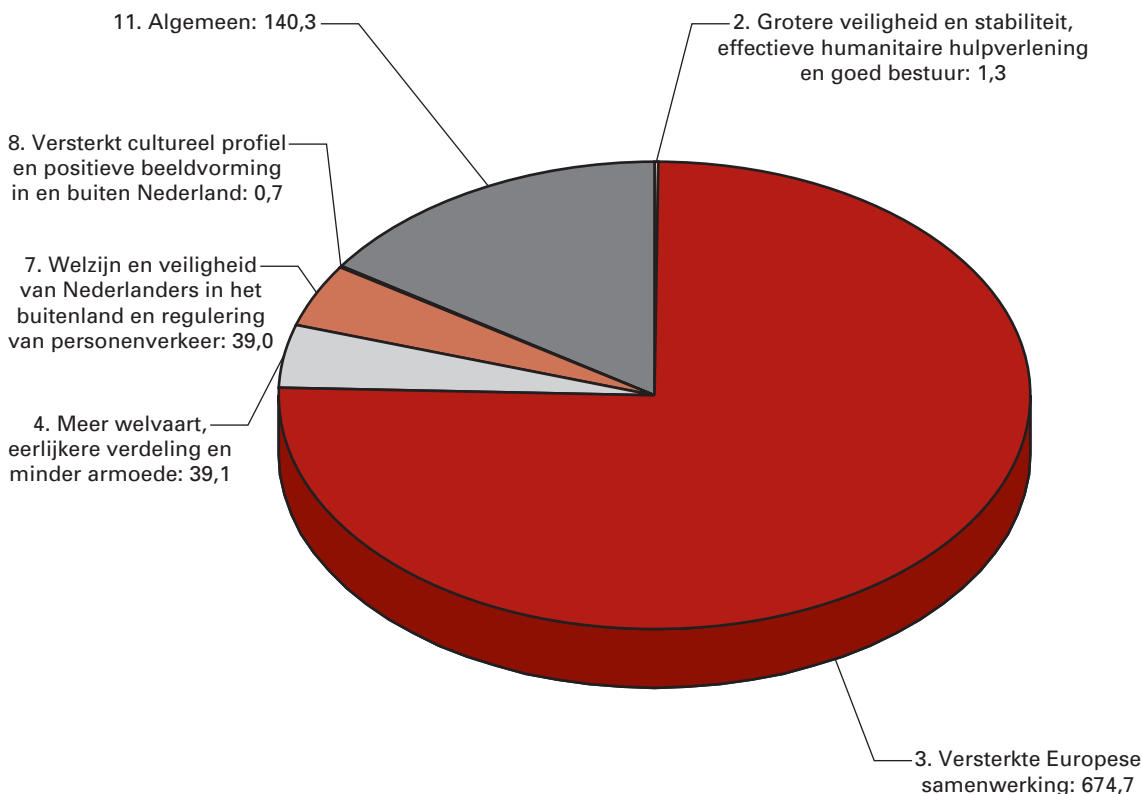
Nr. 3

**JAARVERSLAG VAN HET MINISTERIE VAN BUITENLANDSE
ZAKEN (V)**

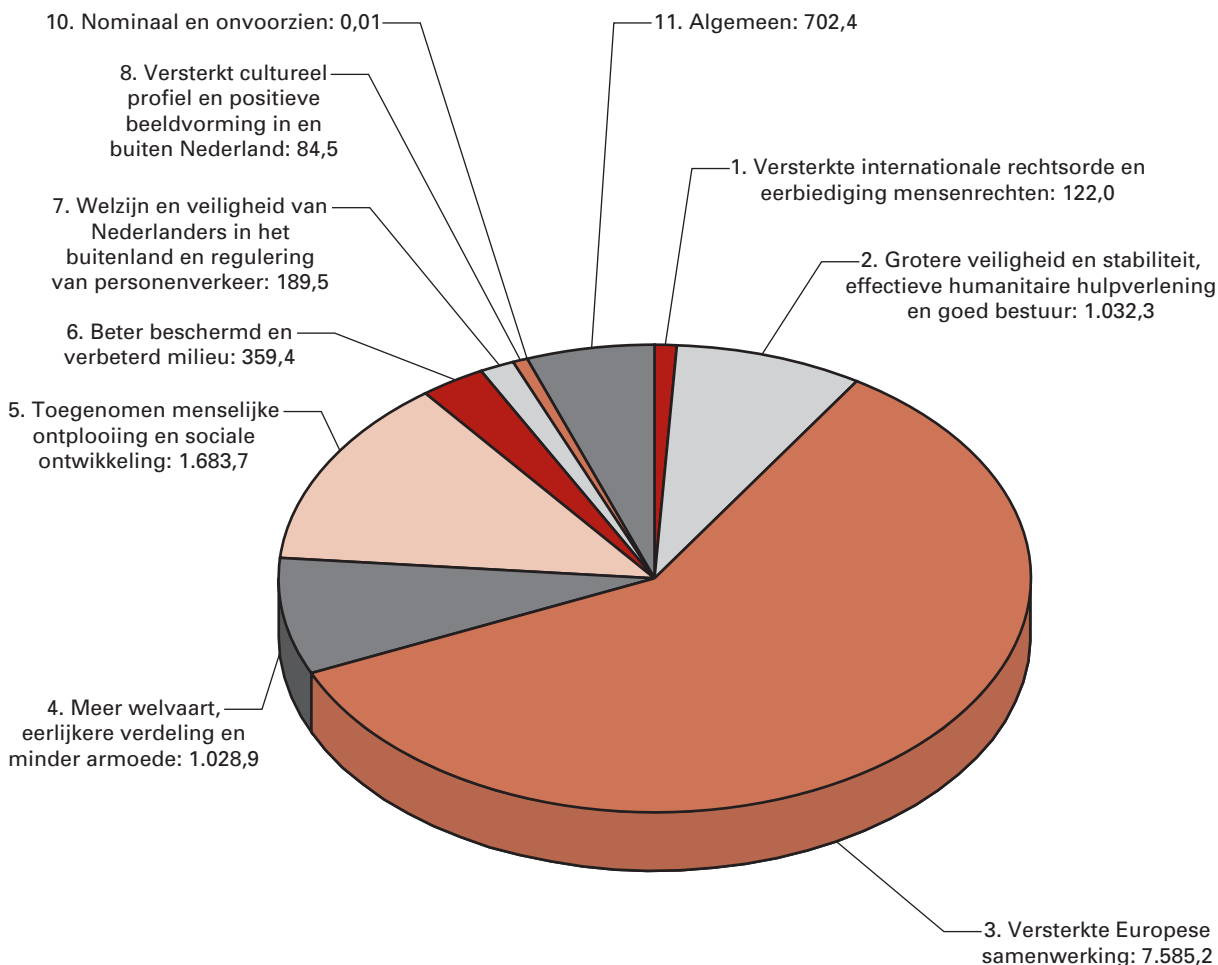
Aangeboden 20 mei 2009

Ontvangsten naar beleidsterrein voor 2008 (in EUR miljoen)

Uitgaven naar beleidsterrein voor 2008 (in EUR miljoen)

Inhoudsopgave	blz.
AANBIEDING EN VERZOEK TOT DECHARGEVERLENING	6
Leeswijzer	11
Beleidsverslag	18
Kabinetsdoelstellingen	23
1: Een Europa met een stevig draagvlak onder de burgers dat zich richt op terreinen waar het meerwaarde levert en zich niet begeeft op terreinen waar de lidstaten het beter zelf kunnen regelen	23
2: Een Europa dat zijn eigen criteria voor uitbreiding serieus neemt en strikt toepast	29
3: Dichterbij brengen van een oplossing voor de conflicten in het Midden-Oosten	31
4: Een moderne krijgsmacht die wereldwijd maatwerk kan leveren in grotere en kleinere crisisbeheersingsoperaties en bij het opbouwen van veiligheidsorganisaties in landen die we daarin willen ondersteunen	34
5: Samenhang en effectiviteit van het veiligheids- en ontwikkelingsbeleid vergroten	39
6: Duurzame economische ontwikkeling bevorderen en armoedebestrijding met kracht voortzetten en uitwerken in het Project De Millenniumdoelen Dichterbij	44
7: Een evenwichtige en uitgesproken inzet voor mensenrechten overal ter wereld	61
8: Actief bijdragen aan het tot stand komen van nieuwe ambitieuze internationale klimaatdoelstellingen voor na 2012	65
9: Betere dienstverlening aan Nederlandse burgers en bedrijven in het buitenland	68
10: Betere dienstverlening aan internationale organisaties en buitenlandse bedrijven die zich in Nederland vestigen	72
De belangrijkste financiële ontwikkelingen op hoofdlijnen	74
Bijlage bij het beleidsverslag met MDG-indicatoren	76
FINANCIËLE TOELICHTING PER BEGROTINGSARTIKEL	79
BEDRIJFSVOERINGPARAGRAAF	117
JAARREKENING	124
De verantwoordingsstaat van het ministerie van Buitenlandse Zaken	124
Saldibalans	125
De verantwoordingsstaat van de baten-lastendienst CBI	135
Overzicht personele topinkomens	140
Overzicht inhuur externen	141
BIJLAGEN	142
Bijlage 1: Toezeggingen aan de Algemene Rekenkamer	142
Bijlage 2: Sanctiebeleid en malversaties	144
Bijlage 3: Toezichtrelatie NCDO	149
Bijlage 4: Afkortingenlijst	150
Bijlage 5: Trefwoordenregister	153

Aanbieding van het jaarverslag en verzoek tot dechargeverlening van de minister van Buitenlandse Zaken en de minister voor Ontwikkelingssamenwerking aan de voorzitters van de Eerste en de Tweede Kamer van de Staten-Generaal

Hierbij bieden wij, mede namens de staatssecretaris voor Europese Zaken, het departementale jaarverslag over het jaar 2008 van het ministerie van Buitenlandse Zaken aan.

- Onder verwijzing naar de artikelen 63 en 64 van de Comptabiliteitswet 2001 verzoek ik de beide Kamers van de Staten-Generaal de minister van Buitenlandse Zaken decharge te verlenen over het in het jaar 2008 gevoerde financiële beheer met betrekking tot de uitvoering van de begroting van het ministerie van Buitenlandse Zaken.

Ten behoeve van de oordeelsvorming van de Staten-Generaal over dit verzoek tot dechargeverlening is door de Algemene Rekenkamer als externe controleur op grond van artikel 82 van de Comptabiliteitswet 2001 een rapport opgesteld van haar bevindingen en haar oordeel met betrekking tot:

- het gevoerde financieel en materieelbeheer
- de ten behoeve van dat beheer bijgehouden administraties
- de financiële informatie in het jaarverslag
- de departementale saldibalans
- de totstandkoming van de informatie over het gevoerde beleid en de bedrijfsvoering
- de in het jaarverslag opgenomen informatie over het gevoerde beleid en de bedrijfsvoering

van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Dit rapport wordt separaat door de Algemene Rekenkamer aan de Staten-Generaal aangeboden.

Bij het besluit tot dechargeverlening dienen, naast het onderhavige jaarverslag en het hierboven genoemde rapport van de Algemene Rekenkamer, de volgende, wettelijk voorgeschreven, stukken te worden betrokken:

- Het Financieel jaarverslag van het Rijk over 2008; dit jaarverslag wordt separaat aangeboden.
- De slotwet van het ministerie van Buitenlandse Zaken over het jaar 2008; de slotwet is geïntegreerd met het onderhavige jaarverslag. Het besluit tot dechargeverlening kan niet worden genomen, voordat de betrokken slotwet/slotwetten is/zijn aangenomen.
- Het rapport van de Algemene Rekenkamer over het jaar 2008 met betrekking tot de onderzoeken, bedoeld in artikel 83 van de Comptabiliteitswet 2001. Dit rapport, dat betrekking heeft op het onderzoek van de centrale administratie van 's Rijks schatkist en van het Financieel jaarverslag van het Rijk, wordt separaat door de Algemene Rekenkamer aangeboden.
- De verklaring van goedkeuring van de Algemene Rekenkamer met betrekking tot de in het Financieel jaarverslag van het Rijk over 2008 opgenomen rekening van uitgaven en ontvangsten van het Rijk over 2008, alsmede met betrekking tot de saldibalans van het Rijk over 2008 (de verklaring van goedkeuring, bedoeld in artikel 83, derde lid, van de

Jaarverslag

Comptabiliteitswet 2001); het besluit tot dechargeverlening kan niet worden genomen, voordat de verklaring van goedkeuring van de Algemene Rekenkamer is ontvangen.

De minister van Buitenlandse Zaken,
M. J. M. Verhagen

De minister voor Ontwikkelingssamenwerking,
A. G. Koenders

Dechargeverlening door de Tweede Kamer

Onder verwijzing naar artikel 64 van de Comptabiliteitswet 2001 verklaart de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal dat de Tweede Kamer aan het hiervoor gedane verzoek tot dechargeverlening tegemoet is gekomen door een daartoe strekkend besluit, genomen in de vergadering van

De voorzitter van Tweede Kamer,

Handtekening:

Datum:

Op grond van artikel 64, tweede lid, van de Comptabiliteitswet 2001 wordt dit originele exemplaar van het onderhavige jaarverslag, na ondertekening van de hierboven opgenomen verklaring, ter behandeling doorgezonden aan de voorzitter van de Eerste Kamer.

Dechargeverlening door de Eerste Kamer

Onder verwijzing naar artikel 64 van de Comptabiliteitswet 2001 verklaart de voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal dat de Eerste Kamer aan het hiervoor gedane verzoek tot dechargeverlening tegemoet is gekomen door een daartoe strekkend besluit, genomen in de vergadering van

De voorzitter van de Eerste Kamer,

Handtekening:

Datum:

Op grond van artikel 64, derde lid, van de Comptabiliteitswet 2001 wordt dit originele exemplaar van het onderhavige jaarverslag, na ondertekening van de hierboven opgenomen verklaring, doorgezonden aan de minister van Financiën.

Leeswijzer

Inleiding

Het ministerie van Buitenlandse Zaken doet mee aan een experiment om het departementale begrotings- en verantwoordingsproces een meer politieke focus te geven met minder verantwoordingslasten. De Tweede Kamer heeft hiermee ingestemd tijdens een Algemeen Overleg op 6 februari 2008.

In deze leeswijzer wordt aangegeven wat de gevolgen zijn van de nieuwe indeling van het jaarverslag, waarbij een beperkt aantal afwijkingen van de Rijksbegrotingsvoorschriften wordt beschreven. Ook wordt er ingegaan op de relatie met enkele andere beleidsdocumenten (onder andere de resultatenrapportage). Vervolgens worden de overige onderdelen van het jaarverslag toegelicht. Om het leesgemak van het jaarverslag te vergroten treft u tot slot twee tabellen aan. In de eerste tabel wordt de relatie gelegd tussen de doelstellingen uit het beleidsprogramma van het kabinet «Samen werken, samen leven» en de operationele doelstellingen uit de begroting van het ministerie van Buitenlandse Zaken, en de bijbehorende uitgaven. In de tweede tabel wordt de relatie gelegd tussen de *Millennium Development Goals (MDGs)* en de operationele doelstellingen.

Experiment

Het experiment duurt twee jaar en is begonnen met het jaarverslag van vorig jaar (2007). Naast dit jaarverslag (2008) omvat het ook het jaarverslag 2009 en de begrotingen 2009 en 2010. De grootste verandering in het jaarverslag is dat er een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen de twee kernonderdelen: het beleidsverslag en de beleidsartikelen. Wat in het ene onderdeel staat, komt niet terug in het andere onderdeel. Waar vóór het experiment veel overlap bestond tussen de twee delen, wordt dat dus nu voorkomen. Hierdoor wordt gestreefd naar het vergroten van de leesbaarheid en de focus meer te richten op de prioriteiten van het kabinet. Een andere grote verandering is dat in het «experiment jaarverslag» de slotwet en het jaarverslag geïntegreerd zijn tot één document. Hoe dit is vormgegeven, zal hieronder worden toegelicht. Net als bij het jaarverslag 2007 en de begroting 2009 is het bij dit jaarverslag ook gelukt om het met minder beleids- en beheerslast tot stand te brengen.

HGIS jaarverslag

Samen met het jaarverslag van het ministerie van Buitenlandse Zaken wordt het HGIS-jaarverslag 2008 aangeboden aan het parlement. De Nederlandse uitgaven voor internationale samenwerking, die op verschillende departementale begrotingen staan, zijn gebundeld in de Homogene Groep Internationale Samenwerking (HGIS). In aanvulling op de departementale jaarverslagen geeft het HGIS-jaarverslag een integraal overzicht van de besteding van de middelen voor internationale samenwerking.

Resultaten rapportage

Naast het HGIS jaarverslag 2008 wordt ook de tweejaarlijkse rapportage «Resultaten in Ontwikkeling» van de minister voor Ontwikkelingssamenwerking aangeboden aan het parlement. Hierin wordt verslag gedaan over de resultaten van het beleid van ontwikkelingssamenwerking over de afgelopen twee jaren aan de hand van de acht *Millennium Development Goals (MDGs)* en het thema goed bestuur. De focus ligt in deze rapportage op resultaten in landen en sectoren. Hiermee wordt extra informatie verstrekt in aanvulling op dit jaarverslag.

Slotwet

De slotwet en het jaarverslag zijn samengevoegd tot één document. De slotwet maakt net als in voorgaande jaren geen onderdeel uit van de accountantscontrole. De slotwetmutaties zijn in de financiële toelichting per begrotingsartikel (het tweede deel van het jaarverslag) apart zichtbaar naast overige mutaties.

Opbouw van het beleidsverslag

In de opzet van het beleidsverslag staan de prioriteiten uit het beleidsprogramma «Samen werken, samen leven» van het kabinet Balkenende IV centraal. Voor het ministerie van Buitenlandse Zaken gaat het om de tien doelstellingen uit pijler 1, «Een actieve internationale en Europese rol» en het project «De Millennium Ontwikkelingsdoelen Dichterbij». Voor doelstellingen vier en acht geldt dat ook respectievelijk de ministeries van Defensie en Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) hierover verantwoording afleggen in hun jaarverslag.

Inhoudelijk wordt verslag gedaan van de voortgang op de tien kabinetsdoelstellingen en het project. Het is een rapportage op hoofdlijnen over de belangrijkste resultaten in 2008. Dit betekent dat niet alle bereikte resultaten en behaalde doelen in het jaarverslag staan vermeld. Bovendien is de gedetailleerde, beleidsmatige toelichting in de beleidsartikelen komen te vervallen. Dit impliceert dat in het jaarverslag over 2008 niet systematisch wordt teruggekomen op de «na te streven resultaten» uit de begroting 2008, omdat deze gedeeltelijk gedetailleerde beleidsresultaten betreffen. Aan het eind van iedere doelstelling worden beleidsconclusies getrokken. Dit onderdeel is een belangrijke toevoeging ten opzichte van het vorige jaarverslag.

Meetbaarheid

Om de voortgang op de doelstellingen van het beleidsprogramma te laten zien zijn, waar zinvol en haalbaar, naast beschrijvende teksten, ook kwantitatieve indicatoren opgenomen. Daarbij is het belangrijk te vermelden dat het kenmerkend is voor de doelstellingen van het ministerie van Buitenlandse Zaken dat zij onderdeel zijn van een internationale context waarin veel spelers en factoren van invloed zijn op de uiteindelijke doelbereiking. Dit geldt ook voor de hieraan gekoppelde effect-indicatoren. Vaak is er sprake van een gezamenlijke inspanning waarbij het niet zinvol is om (een deel van) de resultaten aan Nederland, als leverancier van een klein deel van de inputs, toe te rekenen. De relatie tussen de effecten die het ministerie van Buitenlandse Zaken beoogt en de Nederlandse inzet is dan ook niet causaal. Wel kan in de meeste gevallen de plausibiliteit van die relatie worden aangetoond. Daarvoor is evaluatieonderzoek een belangrijk instrument.

MDG-indicatoren

De voortgang met betrekking tot de *Millennium Development Goals* wordt in internationaal verband gemeten. Net zoals in het vorig jaarverslag (2007) is een deel van de indicatoren dat in deze rapportage is opgenomen, in internationaal verband geherdefinieerd vanwege voortschrijdend inzicht in de wijze van meten van deze indicatoren. Om de internationale vergelijkbaarheid te waarborgen zijn, in een aantal gevallen, indicatoren ook onderhevig aan kleine bijstellingen in de uitgangswaarden die in internationaal verband zijn overeengekomen. Ten behoeve van de uniformiteit en consistentie van begroting en jaarverslag gaat dit verslag echter, daar waar mogelijk, uit van de uitgangswaarden zoals opgenomen in de begroting van het ministerie van Buitenlandse Zaken

voor het jaar 2008. In een aantal gevallen is de systematiek van meten dusdanig aangepast dat ook de uitgangswaarden en tussenstanden aanzienlijk zijn gewijzigd. Waar van toepassing, wordt dit in de tekst aangegeven.

Dwarsverbanden in dit verslag

Door de opzet van het jaarverslag is de aansluiting met de begroting 2008 niet meer volledig te leggen. Om het leesgemak te vergroten is aan het eind van deze leeswijzer een tabel opgenomen waarin staat welke operationele doelstellingen uit de begroting van het ministerie van Buitenlandse Zaken overeenkomen met de nu opgenomen kabinetsdoelstellingen uit het beleidsprogramma. Per kabinetsdoelstelling staan de bijbehorende beleidsnotities vermeld die in 2008 aan het parlement zijn gestuurd. Ook wordt een relatie gelegd tussen de tien kabinetsdoelstellingen, de operationele doelstellingen en de daarmee gemoeide uitgaven van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Dit overzicht heeft de beperking dat de koppeling tussen de kabinetsdoelstellingen en de vermelde uitgaven niet rechtstreeks te maken is.

Over een beperkt aantal operationele doelstellingen wordt niet beleidsinhoudelijk verantwoord in het beleidsverslag. Dit betreft de operationele doelstellingen 3.5 (Raad van Europa) en 7.2 (vreemdelingenbeleid). Operationele Doelstellingen 8.1–8.3 (cultuurdoelstellingen en draagvlak Nederlands buitenlandbeleid), komen aan bod in de inleiding op het jaarverslag in verband met het politieke belang voor het gehele buitenlandbeleid. Verder wordt operationele doelstelling 6.2 (toegang tot veilig drinkwater en sanitaire voorzieningen) niet meer onder doelstelling 8 behandeld, wat in het jaarverslag 2007 het geval is, maar onder doelstelling 6 – MDG 7.

De belangrijkste financiële ontwikkelingen op hoofdlijnen

In dit jaarverslag is een hoofdstuk toegevoegd waarin de financiële ontwikkelingen op hoofdlijnen zijn uiteengezet aan de hand van de gerealiseerde uitgaven 2008 ten opzichte van de ontwerpbegroting 2008. Doel hiervan is om in kort bestek inzicht te geven in verscheidene, belangrijke beleidskeuzes die in de loop van 2008 zijn gemaakt.

Opbouw van de beleidsartikelen

Per beleidsartikel wordt ingegaan op de financiële verantwoording. De opmerkelijke en meest omvangrijke verschillen tussen begroting en realisatie worden toegelicht evenals de belangrijkste wijzigingen in de slotwet. Dat houdt in dat kleinere mutaties niet aan bod komen, tenzij deze onder duidelijke politieke aandacht staan. Aan het eind van elk artikel staat een overzicht opgenomen met evaluatieonderzoek waarvan de afronding in 2008 geprogrammeerd stond. In het geval dat er niet aan is voldaan, wordt een toelichting gegeven. De tabel wijkt af van het model zoals aangegeven in de Rijksbegrotingsvoorschriften om zo eenduidig mogelijk te zijn met het overzicht dat per beleidsartikel is opgenomen in de begroting van 2008. Meer gedetailleerde informatie over de evaluatieonderzoeken is te vinden in de zogenoemde BZ-evaluatieprogrammering (BZEP). Deze is online te raadplegen op www.minbuza.nl/nl/organisatie/evaluatie. Via deze website zijn ook evaluatieonderzoeken zelf toegankelijk evenals, indien van toepassing, de betreffende beleidsreactie van de minister(s).

Overige onderdelen van het jaarverslag

De acht beleidsartikelen worden gevolgd door drie niet-beleidsartikelen. De niet-beleidsartikelen zijn het verplichte artikel 9 (geheim), artikel 10, waarop de HGIS macro-mutaties worden verantwoord en artikel 11, waar

de bedrijfsvoeringkosten op worden verantwoord. Daarna volgen de bedrijfsvoeringparagraaf, de jaarrekening met ondermeer de verantwoordingsstaat van het agentschap Centrum tot Bevordering van de Import uit Ontwikkelingslanden (CBI). De bijlagen betreffen: de toezeggingen aan de Algemene Rekenkamer, informatie over sancties en malversaties, de afkortingenlijst en het trefwoordenregister. Conform de Rijksbegrotingsvoorschriften 2009 wordt vanaf dit jaarverslag een bijlage toegevoegd over de toezichtrelatie op het zelfstandig bestuursorgaan: de Nationale Commissie voor Internationale Samenwerking en Duurzame Ontwikkeling (NCDO).

Accountantsverklaring en auditrapport

In het kader van de wettelijke controletaak geeft de auditdienst van het ministerie jaarlijks een accountantsverklaring af bij het departementale jaarverslag. Daarnaast heeft de auditdienst een wettelijke taak om de totstandkoming van de niet-financiële informatie alsmede het gevoerde financieel en materieel beheer en de daartoe bijgehouden administraties te onderzoeken. Over de belangrijkste bevindingen van deze onderzoeken – alsmede van eventuele onderzoeken naar overige aspecten van de bedrijfsvoering – brengt de auditdienst verslag uit in het jaarlijkse samenvattende auditrapport. Deze bevindingen vallen niet onder de reikwijdte van de accountantsverklaring.

Voor de uitkomsten van de audit wordt verwezen naar het accountantsrapport over 2008 van de auditdienst dat behoort bij dit jaarverslag.

Tabel A – Doelstellingen pijler 1 «Een actieve internationale en Europese rol» van het beleidsprogramma kabinet Balkenende IV 2007–2011 en de operationele doelstellingenbeleidsartikelen

Onderstaande tabel geeft inzicht in de relatie tussen de kabinetsdoelstellingen uit pijler 1 van het beleidsprogramma «Samen werken samen leven» en de operationele doelstellingen op de begroting van het ministerie van Buitenlandse Zaken en de bijbehorende middelen. Voor de goede orde wordt gemeld dat een aantal van de operationele doelstellingen van Buitenlandse Zaken bij verschillende kabinetsdoelstellingen voorkomen. Daarnaast worden per kabinetsdoelstelling de bijbehorende beleidsnotities vermeld die in 2008 aan het parlement zijn gestuurd.

Leeswijzer

Kabinetsoomschrijving	Omschrijving	Beleidsartikel	Omschrijving	Bedragen (x EUR 1000)
1	Een Europa met een stevig draagvlak onder de burgers, dat zich richt op terreinen waar het meerwaarde levert en zich niet begeeft op terreinen waar lidstaten het beter zelf kunnen regelen	2.8	Het bevorderen van energievoorzieningszekerheid	0
		3.1	Een democratische, slagvaardige en transparante EU die haar burgers vrijheid, recht, veiligheid, welvaart en duurzame economische groei biedt	7 394 668
		3.2	Effectief, efficiënt en coherent optreden van de EU ten opzichte van derde landen of regio's	11 000
		3.3	Effectief, efficiënt en coherent optreden van de EU ten opzichte van ontwikkelingslanden	166 792
		3.4	Versterkte Nederlandse positie in de Unie van 27	3 585
		totaal	7 576 045	
2	Een Europa dat zijn eigen criteria voor uitbreiding serieus neemt en strikt toepast	3.2	Effectief, efficiënt en coherent optreden van de EU ten opzichte van derde landen of regio's	11 000
		totaal	11 000	
3	Dichterbij brengen van een oplossing voor de conflicten in het Midden-Oosten	2.5	Regionale stabiliteit door effectieve inzet op conflictpreventie, crisisbeheersing, conflictoplossing en post-conflict wederopbouw	435 035
		2.6	Effectieve humanitaire hulpverlening	383 080
		2.7	Goed bestuur in prioritaire landen	181 032
		totaal	999 147	
4	Een moderne krijgsmacht die wereldwijd maatwerk kan leveren in grotere en kleinere crisisbeheersingsoperaties en bij het opbouwen van veiligheidsorganisaties in landen die we daarin willen ondersteunen	2.1	Goede internationale samenwerking ter bevordering van nationale en bondgenootschappelijke veiligheid	12 177
		2.2	Bestrijding en terugdringing van het internationale terrorisme	0
		2.3	Bestrijding van proliferatie van massavernietigingswapens en bevordering van ontwapening	9 164
		2.4	Afspraken omtrent wapenbeheersing en een restrictief wapenexportbeleid	0
		2.5	Regionale stabiliteit door effectieve inzet op conflictpreventie, crisisbeheersing, conflictoplossing en post-conflict wederopbouw	435 035
		totaal	456 376	
5	Samenhang en effectiviteit van het veiligheids- en ontwikkelingsbeleid vergroten	1.1	Een goed functionerende rechtsorde	41 811
		2.4	Afspraken omtrent wapenbeheersing en een restrictief wapenexportbeleid	0
		2.5	Regionale stabiliteit door effectieve inzet op conflictpreventie, crisisbeheersing, conflictoplossing en post-conflict wederopbouw	435 035
		2.7	Goed bestuur in prioritaire landen	181 032
		4.4	Verhoogde kwaliteit en effectiviteit van ontwikkelingssamenwerking	9 833
		totaal	667 711	
<i>Notitie Bevordering van inburgeringscursussen op Europees niveau</i>				
<i>Notitie Partnerschap</i>				
<i>Notitie Unie voor de Middelen- en Oostzee regio</i>				
<i>Staat van Unie 2008-2009</i>				
<i>Notitie Europees veiligheidsbeleid</i>				
<i>Notitie Betrekkingen met de Russische Federatie</i>				
<i>Vervolg Rusland-Notitie</i>				
<i>Staat van Unie 2008-2009</i>				
<i>Notitie Europees Nabuurschapsbeleid</i>				
<i>Notitie Europees veiligheidsbeleid</i>				
<i>Kabinetsoomschrijving Internationale migratie en ontwikkeling</i>				
<i>Strategie Veiligheid en ontwikkeling in fragiele staten</i>				

Leeswijzer

Kabinets- doelstelling	Omschrijving	Beleids- artikel	Omschrijving	Bedragen (x EUR 1000)		
6	Duurzame economische ontwikkeling bevorderen en armoedebestrijding met kracht voortzetten en uitwerken in het project De Millennium Ontwikkelingsdoelen Dichterbij <i>Notitie Een kans voor open doel, de kracht van sport in ontwikkelingssamenwerking</i> <i>Notitie Landbouw, rurale bedrijvigheid en voedselzekerheid in ontwikkelingslanden</i> <i>Notitie Ontwikkelingsrelevante Infrastructuurontwikkeling (ORIO)</i> <i>Notitie Milieu en hernieuwbare energie in ontwikkelingssamenwerking</i> <i>Notitie Financiële sectorontwikkeling in ontwikkelingslanden</i> <i>Notie HIV/AIDS en seksuele en reproductieve gezondheid en recht</i>	2.7	Goed bestuur in prioritaire landen	181 032		
		3.3	Effectief, efficiënt en coherent optreden van de EU ten opzichte van ontwikkelingslanden	166 792		
		4.1	Open en niet discriminerend handels- en financieel systeem	16 685		
		4.2	Vermindering van het aantal mensen dat moet rondkomen van minder dan 1 dollar per dag	507 873		
		4.3	Economische groei en minder armoede als gevolg van private sector ontwikkeling	487 550		
		4.4	Verhoogde kwaliteit en effectiviteit van ontwikkelings-samenwerking	9 833		
		5.1	Gelijke kans op onderwijs	364 368		
		5.2	Kennis en onderzoek in OS-beleid en versterking van post-secundair onderwijs in partnerlanden	134 635		
		5.3	Gelijkwaardigheid tussen mannen en vrouwen	31 340		
		5.4	Halt aan verspreiding van hiv/aids, malaria en andere levensbedreigende ziekten	313 705		
		5.5	Wereldwijde betrokkenheid voor seksuele en reproductieve rechten	161 873		
		5.6	Een grote participatie van het maatschappelijk middenveld	677 745		
		6.1	Bescherming van duurzaam gebruik van milieu	233 565		
		6.2	Duurzaam waterbeheer en toegang tot drinkwater en sanitaire voorzieningen	125 882		
		totaal				3 412 878
		7	Een evenwichtige en uitgesproken inzet voor mensenrechten overal ter wereld <i>Actieplan voor de mensenrechtenstrategie</i> <i>Notitie Betrekkingen met de Russische Federatie</i>	1.1	Een goed functionerende rechtsorde	41 811
				1.2	Bescherming van de rechten van de mens	51 430
				1.3	Goed functionerende internationale juridische instellingen in Den Haag	28 725
				3.5	Een hechtere Europese waardengemeenschap	9 179
totaal				131 145		
8	Actief bijdragen aan het tot stand komen van nieuwe ambitieuze internationale klimaatdoelstellingen voor na 2012 <i>Beleidsnotitie Milieu en hernieuwbare energie in ontwikkelingssamenwerking</i>	2.9	Veiligheid en stabiliteit door strijd tegen aantasting van het milieu en vernietiging van eco-systemen	11 852		
		6.1	Bescherming van duurzaam gebruik van milieu	233 565		
		6.2	Duurzaam waterbeheer en toegang tot drinkwater en sanitaire voorzieningen	125 882		
		totaal				371 299
9	Betere dienstverlening aan Nederlandse burgers en bedrijven in het buitenland <i>Kabinetsnotitie Internationale migratie en ontwikkeling (beleidsartikel 7.2)</i>	4.5	Handels- en investeringsbevordering	6 917		
		7.1	Consulaire dienstverlening	13 977		
		7.2	Vreemdelingenbeleid	175 473		
		totaal				196 367
10	Betere dienstverlening aan internationale organisaties en buitenlandse bedrijven die zich in Nederland vestigen	1.3	Goed functionerende internationale juridische instellingen in Den Haag	28 725		
		8.4	Een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor internationale organisaties in Nederland	0		
		totaal				28 725

Tabel B – MDGs en de operationele doelstellingen

De MDGs staan centraal in het project «De Millennium Doelstellingen Dichterbij» en in doelstelling 6 van pijler 1 van het kabinetsprogramma. De MDGs komen vervolgens aan de orde in de beleidsartikelen 4, 5 en 6. Deze artikelen bestrijken de thema's die ook in de MDGs aan de orde komen. Daarbij dient te worden opgemerkt dat de MDGs onderling sterk verbonden zijn. Onderstaande tabel doet daar, als schematisch overzicht, geen recht aan. Zo heeft de Nederlandse inzet op bijvoorbeeld onderwijs (MDG 2) en gezondheidszorg (MDG 4 t/m 6) ook invloed op het behalen van MDG 1.

MDGs	Operationele doelstelling
 1	1.1, 1.2, 2.5, 2.6, 2.7, 3.2, 3.3, 4.1, 4.2, 4.3, 4.4, 5.1, 5.2, 5.3, 5.4, 5.5, 5.6, 6.1, 6.2, 7.2, 8.1, en 8.3
 2	5.1 en 5.3
 3	2.7, 4.2, 4.3, 5.1, 5.3 en 5.5
 4	5.5 (brede inzet op gezondheidszorg)
 5	5.4
 6	5.5
 7	6.1 en 6.2
 8	4.1 en 4.4

BELEIDSVERSLAG

Inleiding

In 2008 bleek op ongekenkende wijze hoezeer globalisering de interdependentie van de wereld heeft veranderd. Terwijl de wereld kleiner is geworden, is de onderlinge afhankelijkheid groter dan ooit. De gevolgen van de crisis, die begon in de Verenigde Staten, zijn voelbaar in heel Europa. Veel burgers hebben zorgen om hun inkomen, maar hebben vertrouwen in de rol van de overheid bij het beschermen van de bancaire sector en spaartegoeden tegen de gevolgen van de crisis. In een eerste reflex zijn veel mensen in deze onzekere tijden geneigd naar de eigen omgeving te kijken. Maar juist in deze tijd, waarin we merken dat we ons niet kunnen onttrekken aan de negatieve gevolgen van globalisering, is een open blik naar de wereld noodzakelijk en wenselijk.

Een internationale opstelling is in het belang van Nederland, uit veiligheids-, economisch- en milieuoogpunt. Een extern gericht Nederland kan de positieve gevolgen van de globalisering vergroten ten gunste van de eigen bevolking. Steeds meer Nederlanders gaan de grens over, voor een korte of lange vakantie, om iets te kopen of verkopen, of te investeren in een dichtbij of vergelegen land. Dankzij actief buitenlandbeleid kunnen zij erop rekenen dat hun belangen worden beschermd en dat zij bij calamiteiten hulp krijgen. Het ministerie investeert in de dienstverlening aan Nederlanders in het buitenland, zowel privépersonen als bedrijven. Onze rol van bruggenbouwer staat centraal in de diplomatie en internationale samenwerking.

De economische en financiële crisis confronteert ons met de realiteit dat Nederland grensoverschrijdende uitdagingen niet alleen kan oplossen. Nederland zet zich in voor hervormd multilateralisme. We hebben partners nodig, binnen bestaande organisaties zoals de Europese Unie (EU) en de Verenigde Naties (VN), maar we willen ook samenwerken met nieuwe partners, die misschien minder voor de hand liggen, maar met wie we waarden delen. Dat vraagt een actieve diplomatieke inzet. Mede hierdoor werd Nederland uitgenodigd deel te nemen aan de G20-bijeenkomst in Washington. De inbreng van Nederland in de G20-discussie biedt ook kansen om bij de besluitvorming specifieke Nederlandse belangen en wensen in het oog te houden.

De EU is één van de belangrijkste instrumenten om de Nederlandse belangen te behartigen in de wereld. Met zevenentwintig EU-landen maak je politiek en economisch een grotere vuist. Het belang van gecoördineerd Europees beleid werd onderstreept toen de EU maatregelen nam om de stabiliteit van het financiële stelsel te waarborgen en de effecten van de crisis op de economie te verzachten. Ook tijdens het conflict tussen Rusland en Georgië toonde de EU onder Frans voorzitterschap eensgezindheid en daadkracht. De Georgië-crisis leidde tevens tot meer aandacht voor de relatie met Rusland en voor de relaties met de Oostelijke burenen.

Nederland heeft zich in 2008 wederom hard gemaakt voor het vasthouden aan de criteria voor kandidaat-lidstaten van de EU. Dit standpunt heeft Nederland het sterkste verdedigd in de discussie over de Stabilisatie- en Associatieovereenkomst met Servië. Hierin hebben we, samen met België, met succes bepleit dat eerder afgesproken criteria zoals samenwerking met het Joegoslavië Tribunaal harde eisen blijven. De arrestatie en uitle-

vering van Radovan Karadzic kan als succes voor de internationale rechtsorde worden gezien.

In de tweede helft van het jaar domineerde de impasse rondom het Verdrag van Lissabon na het Ierse nee de EU-aangelegenheden. De Nederlandse regering betreurt het uitstel, maar is positief over de oplossing die eind 2008 werd bereikt waardoor het goedkeuringsproces weer op de rails is.

Op het belangrijke klimaat- en energiedossier is in 2008 veel vooruitgang geboekt. De Europese Raad werd het op politieke hoofdlijnen eens over het klimaat- en energiepakket. Het Europees Parlement (EP) is akkoord, waardoor de weg vrij is voor afronding voor de EP-verkiezingen van juni 2009. Het feit dat de EU, ondanks uiteenlopende posities, binnen redelijk korte tijd de Commissievoorstellen heeft omgezet in wetgeving, onderstreept het belang van Europese samenwerking. Nederland is tevreden over het bereikte akkoord, hoewel we niet alle punten konden binnenhalen. We hebben ons met succes ingezet voor behoud van de ambitie en de systematiek van de voorstellen, waaronder een plafond voor CO₂-uitstoot. Het bevorderen van een schoner klimaat en het gebruik van duurzame energiebronnen in ontwikkelingslanden is één van de prioriteiten van de moderniseringsagenda van ontwikkelingssamenwerking. In 2008 is een aanvang gemaakt met de invulling van de EUR 500 miljoen die deze kabinetsperiode beschikbaar is gesteld voor het stimuleren van hernieuwbare energie.

Het Midden-Oosten was het toneel van één van de grote crises van 2008. De Israëlische inval in Gaza in de laatste dagen van 2008, in reactie op de aanhoudende raketbeschietingen van Hamas, staat nog vers op ons netvlies. Het jaar was hoopvol begonnen met de conferenties in Annapolis en Parijs, intensief overleg tussen Israëlische en Palestijnse onderhandelaars en vier Israëlisch-Syrische onderhandelingsronden. Nederland wil in deze regio een bijzondere rol spelen. De reizen van de minister van Buitenlandse Zaken naar Israël en de Palestijnse Gebieden onderstrepen dit. De minister heeft zich met succes ingezet voor intensivering van de betrekkingen tussen EU en Israël. Ook werden de relaties met de Palestijnse Autoriteit aangehaald. Vanuit ontwikkelingssamenwerking werd onder meer geïnvesteerd in de opbouw van de Palestijnse veiligheidssector en is extra noodhulp verstrekt ten behoeve van de bevolking in Gaza. Nederland bleef vertegenwoordigd in het team van kwartet-vertegenwoordiger Blair. Daarnaast werden Nederlanders benoemd als vertegenwoordiger van de SGVN voor het Midden-Oosten en als hoofd van het *Middle East Desalination Center*.

In 2008 was er veel aandacht voor de dialoog met islamitische landen, vooral rondom het verschijnen van de film «Fitna». Mede door proactieve en intensieve publieksdiplomatie is escalatie van spanningen voorkomen.

Het mensenrechtenbeleid kreeg in 2008 steeds duidelijker vorm als centraal punt in het hart van het buitenlandbeleid. Mensenrechten stonden hoog op de agenda tijdens buitenlandse bezoeken en gesprekken met collega's. Ambassades besteedden structureel meer aandacht aan mensenrechten en deden in groten getale beroep op het Mensenrechtenfonds. Het bevorderen van sociaal-economische en politieke rechten is expliciet onderdeel van het Nederlandse ontwikkelingsbeleid. Nederland heeft bijzondere aandacht besteed aan rechten van kinderen, vrouwen en homoseksuelen, aan godsdienstvrijheid en mensenrechten in het kader van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Op 10 december, de 60ste

verjaardag van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, werd de eerste Mensenrechtentulp uitgereikt aan Justine Masika Bihamba, die opkomt voor mishandelde en verkrachte vrouwen in Oost-Congo.

Ook in 2008 maakte Nederland zich sterk voor vrede en veiligheid. Crisis-beheersing en wederopbouw is een prioriteit, waarbij de hoofdrol is weggelegd voor de activiteiten in Uruzgan. We werken in toenemende mate geïntegreerd, waarbij de drie pijlers veiligheid, ontwikkeling en diplomatie elkaar versterken (de 3-D benadering). Sinds 1 augustus 2008, het begin van de nieuwe missie, is het karakter multinationaler. Diverse landen, waaronder Slowakije, Tsjechië, Frankrijk en Hongarije, steunen Nederland en junior partner Australië nu. Het karakter van de missie wordt tevens civiel. Het ministerie heeft het aantal niet-militaire uitgezonden medewerkers verdubbeld tot twaalf. Hierdoor komt er meer aandacht voor niet-militaire aspecten zoals wederopbouw en verbetering van het bestuur. Het hoofddoel van de Nederlandse aanwezigheid in Uruzgan is onveranderd: de situatie van de bevolking verbeteren op het gebied van mensenrechten, armoede en veiligheid.

Nederland werkt in verschillende regio's aan het vergroten van de stabiliteit. In 2008 nam Nederland naast de ISAF-missie in Afghanistan deel aan de EUFOR-missie in Tsjad en de EULEX-missies in Bosnië en Kosovo. Met de Koninklijke Marine werd samengewerkt om humanitaire transporten naar Somalië te beschermen.

Veiligheid is een voorwaarde voor duurzame ontwikkeling, zeker in fragiele staten. Juist daar kunnen conflicten zo snel escaleren dat hele regio's meegesleept worden. In de nota «Veiligheid en ontwikkeling in fragiele staten», heeft de regering haar fragiele staten strategie uiteengezet. De minister van Buitenlandse Zaken en de minister voor Ontwikkelingssamenwerking brachten bezoeken aan Afghanistan en gezamenlijk aan Soedan.

De gevolgen van de financiële en economische crisis treffen ook ontwikkelingslanden. Sinds het begin van de crisis zijn naar schatting honderd miljoen mensen teruggevallen onder de armoedegrens. Het is de taak van verantwoordelijke politici wereldwijd om deze ontwikkeling te stoppen en een positieve politieke agenda te formuleren waarin nationale en internationale maatregelen om de crisis te bestrijden met elkaar worden verbonden. Alleen zo zullen ook de allerarmsten profiteren van het globaliseringsproces en delen in het economische herstel.

De *Millennium Development Goals (MDGs)* zijn prioritair voor Nederland. In 2008 werd hiervoor een *MDG*-ambassadeur benoemd. Op de *MDG*-top in New York speelde Nederland een actieve rol door deelname op hoog niveau en door een speciale bijeenkomst over water en sanitatie te organiseren. De top bevestigde dat een deel van de *MDGs* relatief goed gaat, terwijl een ander deel serieus achterblijft. Deze achterstand kan alleen worden ingelopen door extra inzet. Nederland geeft prioriteit aan gender en seksuele gezondheid en rechten. De minister voor Ontwikkelingssamenwerking geeft hier uitdrukking aan tijdens zijn reizen (onder andere Democratische Republiek Congo, Jemen), bijdragen aan multilaterale organisaties, maar ook door instelling van een *MDG* 3-fonds. Daarnaast heeft Nederland zich actief ingezet voor de aanvaarding van resolutie 1820, die het gebruik van seksueel geweld als oorlogswapen veroordeelt. Nederland vervult een voortrekkersrol op het gebied van HIV/AIDS, zo bleek onder andere uit de verkiezing eind december tot vicevoorzitter van

de *Programme Coordinating Board (PCB)* van UNAIDS voor 2009. De minister voor Ontwikkelingssamenwerking en de AIDS-ambassadeur namen deel aan de internationale AIDS-conferentie in Mexico in augustus. Samen met maatschappelijke organisaties organiseerde Nederland een sessie over jongeren.

In 2008 is veel aandacht besteed aan effectiviteit van ontwikkelingssamenwerking. Een goede ontwikkeling, omdat deze aandacht ertoe bijdraagt dat we met de middelen die ontwikkelingssamenwerking ter beschikking staan, het grootst mogelijke effect bereiken. Modernisering van de ontwikkelingshulp is essentieel voor effectieve armoedebestrijding. In 2008 is in nauw overleg met alle betrokkenen een begin gemaakt met de vernieuwing van het medefinancieringsstelsel. Nieuwe spelers, ook uit ontwikkelingslanden zelf, zullen in dit stelsel centraal staan. Ook komt er meer nadruk te liggen op maatwerk en effectiviteit. Bestrijding van corruptie krijgt onverminderd aandacht. Nederland zet moderne ontwikkelingssamenwerking in als hefboom om investeringen onder moeilijke omstandigheden op gang te brengen. Dit doet Nederland onder andere door samenwerking met (nieuwe) partners, innovatieve methoden en gezamenlijke investeringen, bijvoorbeeld in publiek-private partnerschappen. In 2008 zijn 25 projectvoorstellen goedgekeurd voor een bijdrage uit het Schokland-fonds. Het aantal millenniumakkoorden komt hiermee boven de zestig. Daarnaast zijn er enkele honderden individuele akkoorden, waarin particulieren zich committeren de *MDGs* te behalen.

Moderne ontwikkelingssamenwerking kan een belangrijke bijdrage leveren aan de duurzame economische ontwikkeling van ontwikkelingslanden. Het investeringsprogramma PSOM is omgevormd tot subsidieprogramma PSI (*Private Sector Investment*). Er is gewerkt aan de ORIO-regeling die in de plaats komt van het exportprogramma ORET. Nederland gaf in 2008 veel aandacht aan groei en verdeling. Meer dan een miljard mensen zijn uitgesloten van economische ontwikkeling. Daarom hebben wij meer dan 10% van het ontwikkelingssamenwerkingbudget geïnvesteerd in productieve sectoren (exclusief onze bijdragen aan multilaterale instellingen). Duurzaamheid staat bij ontwikkelingssamenwerking voorop. We investeren bijvoorbeeld in duurzame energievoorziening voor de allerarmsten.

In 2008 hebben we verder gewerkt aan een groter draagvlak voor buitenlandbeleid, voor ontwikkelingssamenwerking en voor Europa. In deze tijd van globalisering is het meer dan ooit noodzaak burgers te laten zien welke meerwaarde een actief buitenland beleid voor hun dagelijks leven heeft. Dat hun banen, hun veiligheid en hun leefomgeving gebaat zijn bij een actieve opstelling van Nederland in de wereld. Het ministerie van Buitenlandse Zaken laat zien dat het middenin de samenleving staat en burgers serieus neemt. Dit doen we bijvoorbeeld door prioriteit te geven aan de beantwoording van brieven van burgers, maar ook door *Rent an Ambassador*, waarbij ambassadeurs het land in gaan. *Young Professionals* kregen op reis naar Marokko en Algerije een kijkje in het werk van de minister van Buitenlandse Zaken.

Vanuit het bedrijfsleven is er groeiende belangstelling voor ontwikkelingssamenwerking. Dit blijkt onder andere uit interesse van bedrijven voor publiek-private partnerschappen, millenniumakkoorden en voor de nieuw opgerichte *MDG Business Club*, waarin topmensen uit het bedrijfsleven zich inzetten voor het behalen van de *Millennium Development Goals*. Europa werd op een toegankelijke manier gepresenteerd op de

vernieuwde website www.europahoortbijnederland.nl en in twee brochures.

De Nederlandse positie in het buitenland wordt versterkt door internationaal cultuurbeleid, ook daar waar het gaat om het uitdragen van Nederlands beleid op het gebied van mensenrechten en ontwikkelingssamenwerking. Met culturele diplomatie worden deuren geopend en kan discussie en maatschappelijke verandering tot stand worden gebracht, thuis en in het buitenland. De gezamenlijke brief «Grenzeloze Kunst» van de ministeries van Buitenlandse Zaken en Onderwijs, Cultuur en Wetenschap over internationaal cultuurbeleid werd door de Tweede Kamer omarmd. Ten slotte is samen met Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Economische Zaken het *DDFA (Dutch Design, Fashion and Architecture)* programma gelanceerd om de internationale positie van de meest vooraanstaande sectoren in de Nederlandse creatieve industrie duurzaam te versterken.

Doelstelling 1:

Een Europa met een stevig draagvlak onder de burgers dat zich richt op terreinen waar het meerwaarde levert en zich niet begeeft op terreinen waar de lidstaten het beter zelf kunnen regelen.

Europa hoort bij Nederland en het kabinet zet zich in voor een Europa dat werkt. Het afgelopen jaar bleken staatshoofden van de Europese Unie in staat om in een razendsnel tempo concrete noodzakelijke beslissingen te nemen om klimaatverandering tegen te gaan. Voor Nederland betekent dit onder meer: schonere fabrieksinstallaties, minder CO₂-uitstoot van auto's en betere technologie om energie te kunnen besparen. We hebben Europa dit jaar hard nodig gehad. Om internationaal te kunnen blijven concurreren. Om de stabiliteit van het financiële stelsel zeker te stellen. En om de effecten van de kredietcrisis waar mogelijk te verzachten.

Draagvlakversterking

In 2008 is de website www.europahoortbijnederland.nl gelanceerd. Meer nog dan zijn voorganger is deze website gericht op interactie met burgers en biedt in het bijzonder een platform voor informatie over Europa aan Nederlanders. Onderdeel van de website zijn minidocumentaires waarin andere EU-burgers vertellen wat zij van Nederland vinden. De weblog van de staatssecretaris voor Europese Zaken is een belangrijk interactief onderdeel van deze site. Sinds de lancering van de site werden in 2008 vijf inhoudelijke discussies over Europa gelanceerd.

Publieksbrochure Verdrag van Lissabon

In 2008 publiceerde het ministerie twee brochures over het Verdrag van Lissabon en verspreide deze via het internet, Postbus 51, gemeentes en bibliotheken. De brochures lichten op begrijpelijke wijze de spelregels van dit Verdrag toe. Het verdrag van Lissabon is de opvolger van de in 2005 door Nederland en Frankrijk afgewezen Europese grondwet. De meeste landen, inclusief Nederland, hebben het verdrag al geratificeerd. Alleen Ierland heeft na een referendum tegen het verdrag van Lissabon gestemd.

Samen met de Europese Commissie en de Europese Raad maakte het ministerie mogelijk dat op 14 april 2008 de *EU Back to School Day* plaats vond, waarbij 240 Nederlanders, werkzaam bij de instellingen van de EU, teruggingen naar hun oude middelbare school. Daar gaven zij een gastles over Europa, de EU en hun werkzaamheden bij de EU.

In 2008 is door het ministerie van Buitenlandse Zaken een begin gemaakt met de formulering van een aantal EU kernboodschappen met als doel Europese waarden en beleid makkelijker over het voetlicht te brengen. Dit is een uitdaging; Europa is (immers) veelvormig en continu in beweging. De afronding zal daarom in 2009 plaatsvinden.

Het kabinet heeft zich tevens hard gemaakt voor de benoeming van Nederlanders op belangrijke functies, waaronder ook in de «Stoiber-groep» die op Europees niveau pleit voor lastenverlichting voor bedrijven.

Verdrag van Lissabon

De regering heeft zich in 2008 ingezet voor een spoedig goedkeuringsproces van het Verdrag van Lissabon. In Nederland is door de Staten-Generaal op 8 juli 2008 goedkeuring verleend aan het Verdrag van

Lissabon. Daarentegen is het Verdrag van Lissabon in Ierland met een referendum in juni 2008 verworpen en dreigde het goedkeuringsproces te ontsporen. In goed overleg met het Franse voorzitterschap en met andere lidstaten heeft Nederland op de Europese Raad van december 2008 bijgedragen aan een goede, gezamenlijke oplossing voor de ontstane situatie. De oplossing is gevonden in het behouden van één Commissaris per lidstaat, als ook in een aantal garanties voor Ierland op het gebied van o.a. neutraliteit, belastingen en sociaal-ethische kwesties. De regering blijft inzetten op een spoedige afronding van het goedkeuringsproces van het Verdrag van Lissabon.

Financiële en economische crisis

De EU is snel in actie gekomen toen de financiële crisis in 2008 ook Europa bereikte en grote gevolgen bleek te hebben voor de economische groei en werkgelegenheid. In het najaar zijn, mede op aandringen van Nederland, Europese afspraken gemaakt over het garanderen van spaartegoeden en over het steunen van banken via kapitaalinjecties. Gezamenlijk EU-optreden was hier zeer gewenst om het vertrouwen van Europese burgers in het bankwezen te herstellen en om concurrentievervalsing te voorkomen.

In december 2008 zijn ook afspraken gemaakt over een programma voor economisch herstel, inclusief afspraken over de omvang en vormgeving van nationale stimuleringsmaatregelen. Nederland heeft daarbij benadrukt dat de staatssteunregels en de regels van het Stabiliteits- en Groei-pact gerespecteerd moeten worden; dit is ook in de ER-conclusies opgenomen. Tevens zijn eind 2008 diverse Europese stimuleringsmaatregelen genomen, waaronder versnelling van betalingen van structuurfondsen aan lidstaten en een aanzienlijke stijging van het leenvolume van de Europese Investeringsbank aan het midden- en kleinbedrijf (MKB) en diverse bedrijfstakken.

Op verzoek van Commissie voorzitter Barroso is een high-level expert groep (onder leiding van De Larosière) gevraagd om aanbevelingen te doen om het toezicht op financiële instellingen te verbeteren. Nederland heeft hierin een onafhankelijke vertegenwoordiger gehad in de persoon van de heer Ruding.

EU-klimaatbeleid

Eind 2008 bereikte de Europese Raad een akkoord op politieke hoofdlijnen over het Europese klimaat- en energiepakket. Vervolgens heeft het Europees Parlement (EP) ingestemd met het akkoord van de Raad, waardoor het wetgevingstraject voor het afgesproken pakket aan maatregelen nog voor de EP-verkiezingen van juni 2009 kan worden afgerond. Dit is een goede steun in de rug voor de VN-klimaatonderhandelingen in Kopenhagen in 2009.

Klimaat- en energie: 20–20–20

De EU geeft met het klimaat en energiepakket concrete invulling aan de doelstelling om de uitstoot van broeikasgassen in 2020 met 20% te verminderen ten opzichte van 1990. Ook geeft het pakket invulling aan de doelstelling om een aandeel van 20% hernieuwbare energie in 2020 in Europa te bereiken. Daarnaast moet in 2020 20% energiebesparing bereikt zijn.

Het kabinet is verheugd over de uitkomst van de Europese onderhandelingen over het klimaat- en energiepakket. De Nederlandse inzet was erop

gericht dat de ambitie en de systematiek (zoals het instellen van een plafond voor CO₂-uitstoot, waarbij bedrijven moeten betalen als ze boven een vooraf afgesproken hoeveelheid CO₂-uitstoot uitkomen) van de oorspronkelijke Commissievoorstellen niet moest worden gewijzigd. De Nederlandse inzet is niet op alle punten verwezenlijkt, maar dit is niet ten koste gegaan van de milieuambitie. Het ministerie van Buitenlandse Zaken heeft een wezenlijke coördinerende rol gespeeld in het onderhandelingsproces over het klimaat- en energiepakket, onder meer door het regelmatig informeren van de meest betrokken ministers bij het pakket. Hierdoor kon de Nederlandse regering optimaal politieke sturing geven aan de onderhandelingen.

EU-energiebeleid

De onderhandelingen over Commissievoorstellen op het terrein van de interne energiemarkt hebben in de eerste helft van 2008 geleid tot een akkoord in de Energieraad. Het standpunt van het Europees Parlement over de voorstellen verschilde echter dermate van het akkoord bereikt in de Raad, dat de onderhandelingen tussen Raad en Parlement nog niet afgerond zijn. Vanwege het belang dat Nederland hecht aan een verdergaande liberalisering van de energiemarkt, zet Nederland zich in om nog voor de EP-verkiezingen een definitief akkoord tussen Raad en Parlement te bereiken.

Het is in EU-verband nog niet gelukt om overeenstemming te bereiken om het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid (GBVB) instrumentarium (waaronder het gemeenschappelijk EU buitenlands energiebeleid) optimaal in te zetten voor het bevorderen van energievoorzieningszekerheid. Hiertoe is echter een aanzet gemaakt door de in 2008 gepubliceerde Commissieplannen voor een tweede strategische energieherziening. Voorafgaand aan publicatie heeft Nederland een actieve bijdrage geleverd.

In 2008 werd het overleg van de lidstaten van de Europese Unie met Rusland over ratificatie van het Energiehandvestverdrag voortgezet.

EU-ontwikkelingsbeleid

In 2008 hebben lidstaten en Commissie zeer nauw samengewerkt bij de voorbereiding van de grote conferenties over ontwikkelingssamenwerking in Accra (effectiviteit van de hulp) en Doha (financiering voor ontwikkeling). De minister voor Ontwikkelingssamenwerking speelde hierbij een actieve rol. De uitvoering van de EU gedragscode inzake complementariteit en werkverdeling van mei 2007 verloopt langzaam en met wisselende inzet van lidstaten. De code heeft wel een duidelijke impuls gegeven aan verdere werkverdeling in specifieke partnerlanden. Nederland behoort samen met de Commissie en Duitsland tot de trekkers van dit initiatief.

De ontwikkeling in de afgesproken groei van de gezamenlijke ODA-inspanning (officiële ontwikkelingshulp) van de EU-lidstaten was niet positief. Tegenover uitbreiding in lidstaten als Spanje, stond vermindering in onder meer Frankrijk en Italië. Nederland drong zowel in de Raad als in informeel overleg sterk aan op handhaving van de ODA-doelstellingen (inclusief tijdspaden om deze doelstellingen te bereiken) door lidstaten die nog onder de afgesproken toename tot 0,7% Bruto Nationaal Inkomen in 2015 zitten (0,56% Bruto Nationaal Inkomen in 2010).

Voedselcrisis

Mede dankzij de Nederlandse inzet stelde de EU in 2008 EUR 1 miljard beschikbaar om de negatieve gevolgen van de voedselcrisis in ontwikkelingslanden op te vangen. Financiering vindt plaats binnen de begrotingsregels van de EU.

Nadat de EPA-onderhandelingen (economische partnerschapsakkoorden) eind 2007 in een stroomversnelling waren gekomen vanwege het aflopen van het Cotonou handelsregime, werd in 2008 helaas weinig voortgang geboekt. De EPA met het Caribische Gebied werd in het najaar ondertekend, maar de Commissie wist geen van de interim-EPA's met Afrikaanse landen en subregio's tot een definitieve regionale EPA uit te bouwen. Nederland heeft zich in Brussel, als trekker van een groep gelijkgezinde lidstaten, hard gemaakt voor een veel flexibeler opstelling van de Commissie in de onderhandelingen om dergelijke volledige regionale EPA's haalbaar te maken.

Gemeenschappelijk asiel- en migratiebeleid

De regering nam in 2008 deel aan de politieke besluitvorming over de totstandkoming van een Europees Asiel- en Migratiepact. Het Franse initiatief voor een dergelijk pact had als doel de discussie over immigratie en asiel in de EU een politieke impuls te geven. Onder meer door Nederlands toedoen is het uiteindelijke pact gebalanceerd en ontdaan van zijn oorspronkelijke defensieve karakter. Door aanname van het pact, waarin politieke prioriteiten zijn opgenomen inzake legale migratie en integratie, illegale migratie, terugkeer, grensbewaking, asiel, relaties tot derde landen en migratie in relatie tot ontwikkeling, is de EU beter toegerust op de uitdagingen van migratie.

De Nederlandse inzet voor de totstandkoming van de richtlijn Kennismigranten leidde in 2008 tot een discussie over het streven om de EU aantrekkelijker te maken voor kennismigranten (migranten voor hooggeschoolde arbeid) uit derde landen. De richtlijn introduceert een zogenaamde EU *Blue Card*, waarmee de kennismigrant en diens gezinsleden rechten kunnen opbouwen in de lidstaat waar hij of zij werkzaam is. De richtlijn komt in beperkte mate tegemoet aan de Nederlandse inzet. In vergelijking met de nationale kennismigrantenregeling is de EU *Blue Card* regeling bureaucratisch, maar omdat zij de nationale kennismigrantenregeling niet vervangt maar daar complementair aan is, en omdat voor de EU als geheel de EU *Blue Card* regeling wel een verbetering is, kon Nederland met het voorstel instemmen.

Europees Hof

De beteugeling van de werklust van het EU-Hof van Justitie ten gunste van burgers, bedrijven en lidstaten is in 2008 een grote stap verder gekomen. Per 1 maart 2008 is bij het Hof van Justitie een spoedprocedure ingevoerd voor vragen van nationale rechters op straf- en vreemdelingenrechtelijk gebied. De vernieuwing moet ertoe leiden dat de doorlooptijd van deze zaken aanmerkelijk wordt bekort. Deze spoedprocedure is mede op aandrang van Nederland ingevoerd. De eerste ervaringen wijzen uit dat de procedures kunnen worden afgerond binnen drie maanden in plaats van de normale doorlooptijd van bijna twee jaar.

Nieuwe klachtenprocedure

De afhandeling van klachten van burgers en bedrijven over de toepassing van Europese regels in Nederland is versneld. Een nieuwe klachtprocedure is door de Commissie in april 2008 in werking gesteld. Het gaat hier om de zogenaamde EU-Pilot, waaraan ook Nederland meedoet. Klachten van burgers en bedrijven die zich tot de Europese Commissie hebben gewend, worden niet meer direct door de Commissie in behandeling genomen, maar naar de betreffende lidstaat doorgestuurd ter afhandeling. Het pilotproject zal in 2009 worden geëvalueerd. Nederland heeft een actieve bijdrage geleverd aan de invulling van de *pilot* om het functioneren van de procedure vorm te kunnen geven en te verbeteren.

Beleidsconclusies

Volgens onderzoeken van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) vindt de overgrote meerderheid van de Nederlandse bevolking EU-lidmaatschap een goede zaak en het percentage mensen dat Nederlands lidmaatschap van de EU een goede zaak vindt is in 2008 gestegen. Een mogelijke verklaring hiervoor is de zichtbaarheid van de EU in de aanpak van de financiële crisis.

De regering blijft ervan overtuigd dat een antwoord op de grote vraagstukken van deze tijd (klimaat, energie, financieel- economische crisis) op Europees niveau gevonden zal moeten worden.

2009 zal in dat opzicht een belangrijk jaar worden voor Europa en voor Nederland; met de voortdurende economische crisis, het Ierse referendum, de verkiezingen van het Europees Parlement en de instelling van een nieuwe Europese Commissie en eind 2009 de VN-klimaatonderhandelingen.

Als gevolg van het Ierse «nee» zal Nederland als *stakeholder* bij het Verdrag van Lissabon de voor Nederland in 2009 uit te werken garanties nauwlettend volgen. Dit kan er bijvoorbeeld toe leiden dat de Ierse wensen ten aanzien van publieke diensten zullen botsen met het door Nederland ontworpen protocol inzake publieke diensten bij het Verdrag van Lissabon. Dat zal dan tot een aanscherping van de Nederlandse positie ten aanzien van publieke diensten kunnen leiden.

In 2008 is een aantal evaluaties uitgevoerd van de Nederlandse inzet op het terrein van Europese samenwerking, waaruit de volgende conclusies zijn getrokken:

- Een evaluatie van het Europafonds, dat laagdrempelig subsidie verleent aan in Nederland gevestigde organisaties die in Nederland het debat over Europa willen aangaan, adviseerde dat uitbesteding de beste manier is om de onafhankelijkheid van het fonds te waarborgen. Na het overleg met de Kamer zal nader onderzocht worden welke beheersvorm voor het fonds het beste is.
- De aanbevelingen en conclusies ten aanzien van de organisatie en logistiek in de evaluatie van het Nederlands EU-voorzitterschap in 2004 zullen tijdens een volgend voorzitterschap worden meegenomen.
- Nederland blijft een voortrekkersrol vervullen op het terrein van beleidscoherentie mede als gevolg van een syntheserapport van de evaluatie van coördinatie, complementariteit en coherentie (drie C's) in

de Europese ontwikkelingssamenwerking. Tegelijk bepaalt de regering op basis van een realistische inschatting van het krachtenveld binnen de EU haar verdere inzet. Tenslotte blijft Nederland ook speciale aandacht blijven geven aan het betrekken van nieuwe lidstaten in het ontwikkelingssamenwerkingsdebat.

**Doelstelling 2:
Een Europa dat zijn eigen criteria voor uitbreiding serieus neemt
en strikt toepast**

Europa heeft duidelijke voorwaarden waaraan landen moeten voldoen willen ze lid kunnen worden van de Unie: de Kopenhagen-criteria. Politieke aandacht voor de kwaliteit van het uitbreidingsproces is van groot belang. In het uitbreidingsproces moeten criteria, niet deadlines, centraal staan. Nederland heeft met succes vastgehouden aan deze criteria in de onderhandelingen met onder meer Servië en Kroatië. Nederland hecht bovendien sterk aan inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon vóór de eerstvolgende EU-uitbreiding.

EU uitbreiding

Nederland heeft zich in 2008 opgeworpen als één van de grootste pleitbezorgers van een strikte handhaving van de toenaderingscriteria voor nieuwe lidstaten. Daarbij heeft Nederland zowel voor de kandidaat-lidstaten (Turkije, Kroatië en Macedonië) als voor de overige landen met toetredingsperspectief (Albanië, Bosnië Herzegovina, Montenegro, Servië en Kosovo) een benadering gevolgd die kan worden samengevat als «strikt maar rechtvaardig»: als deze landen voldoen aan de gestelde criteria, zal ook de Unie haar afspraken nakomen. In de Europese discussie over het pre-accessie traject van de beide groepen landen heeft Nederland consistent dit standpunt uitgedragen. Zonder aan het Europees perspectief van de betrokken landen te willen afdoen, heeft Nederland in 2008 duidelijk gemaakt dat het politiek wenselijk is dat het Verdrag van Lissabon in werking is getreden voordat de eerstvolgende uitbreiding van de Unie plaatsvindt.

Strikt maar rechtvaardig: Servië en Kroatië

In 2008 kwam het vasthouden aan het conditionaliteitsprincipe het meest expliciet tot uitdrukking in de discussie over de Stabilisatie- en Associatie overeenkomst met Servië. De Raad heeft zich door Nederlands toedoen met succes op het standpunt gesteld dat volledige samenwerking met het Joegoslavië Tribunaal leidend moeten zijn voor verdere toenadering van Servië tot de EU.

Ook ten aanzien van Kroatië heeft Nederland bewerkstelligd dat er geen streefdata voor toetreding zijn genoemd. De Europese Commissie was bij haar jaarlijkse voortgangsrapportage over Kroatië van oordeel dat het land een tijdpad voor afronding van de onderhandelingen in 2009 in het vooruitzicht kon worden gesteld. Nederland vond daarentegen dat het gebrek aan voortgang op een aantal cruciale hervormingsdossiers een dergelijke stap in dit stadium niet zou rechtvaardigen. Nederland is van mening dat resultaten, en niet streefdata, leidend moeten zijn in het toetredingsproces. Een verwijzing naar een mogelijk tijdpad is dan ook niet overgenomen in de conclusies die de Raad in december 2008 aannam.

Nabuurschapsbeleid

Voor de tien zuidelijke en zes oostelijke burenen van de Unie, die deelnemen aan het Europees Nabuurschapsbeleid, is een lidmaatschapsperspectief niet aan de orde. Voor de tien zuidelijke partners van de EU stond 2008 in het teken van de oprichting van het «Barcelona Proces: Unie voor de Mediterrane Regio» (UMR). Met dit initiatief wilde het Franse voorzitterschap de relaties met de Middellandse Zee-regio intensiveren en een nieuwe politieke impuls te geven aan de dialoog binnen het Barcelona proces. Nederland heeft de UMR verwelkomd en het basisprincipe van

meer zeggenschap voor de zuidelijke partners gesteund. Nederland benadrukte het belang van een licht, slagvaardig en projectgeoriënteerd secretariaat. Een Nederlands voorstel voor samenwerking op watergebied, ter bevordering van de stabiliteit in het gebied, werd goed ontvangen.

Na de aandacht voor de zuidelijke dimensie van het Europees Nabuurschapsbeleid (ENB) kreeg in de tweede helft van 2008 ook de oostelijke dimensie van het nabuurschapsbeleid meer vorm. Het «Oostelijk Partnerschap» stond in de belangstelling, niet in de laatste plaats vanwege de oorlog in Georgië. Nederland reageerde positief op het Commissievoorstel gericht op versterking van de betrekkingen met de oostelijke burenen maar heeft samen met andere lidstaten ook betoogd dat het oostelijk partnerschap geen verkapt perspectief op EU-lidmaatschap mag bieden. Ook bracht Nederland in de onderhandelingen in dat de financiële consequenties die uit het initiatief voortvloeien gevonden dienen te worden binnen de bestaande kaders van de EU-begroting.

Beleidsconclusies

In 2008 is uit onderhandelingen met onder andere Servië en Kroatië gebleken dat een consistente implementatie van de door Nederland sterk bepleitte uitbreidingsstrategie van december 2006 -inclusief het belang van absorptievermogen- belangrijker is dan ooit. Nederland heeft steeds benadrukt dat er voortdurend politieke aandacht dient te bestaan voor de kwaliteit van het uitbreidingsproces waarbij criteria, niet deadlines, centraal staan. Nederland is tevreden met de vooruitgang die in 2008 geboekt is met de versterking van het Europees Nabuurschapsbeleid, gericht op een zone van stabiliteit en welvaart aan de oostelijke en zuidelijke grenzen van de Unie. Er zijn geen wijzigingen voorzien, het bestaande beleid zal voortgezet worden.

**Doelstelling 3:
Dichterbij brengen van een oplossing voor de conflicten in het Midden-Oosten**

Het Midden-Oosten vredesproces begon 2008 onder het gunstige gesternte van de conferenties van Annapolis en Parijs, maar het jaar werd afgesloten met de Israelische inval in Gaza op 27 december, in reactie op de aanhoudende raketbeschietingen van Hamas. Toch is in 2008 ook veel bereikt: nooit eerder hebben Israëlische en Palestijnse onderhandelaars zo intensief met elkaar gesproken en, naar eigen zeggen, daarbij voortgang gemaakt. Bovendien kwam ook het Israëlisch-Syrische spoor in beweging: met Turkse bemiddeling vonden vier onderhandelingsronden plaats.

Het Midden-Oosten Vredesproces

De minister van Buitenlandse Zaken bracht tweemaal een bezoek aan Israël en de Palestijnse Gebieden, in januari en in mei. Ook zette hij zich met succes in voor een intensivering van de betrekkingen tussen de EU en Israël, waartoe de Associatieraad van juni het formele besluit nam. De minister reisde in november ook naar Algerije en Marokko, en voerde en marge van de AVVN besprekingen met een groot aantal collega-ministers uit de regio. In 2008 vonden twee rondes van politieke consultaties met Israël op niveau van directeur-generaal plaats, in juni en in november. De ontmoetingen onderstreepten de Nederlandse betrokkenheid bij het Midden-Oosten en rol als gesprekspartner.

De relatie met de Palestijnse Autoriteit werd in 2008 verder uitgebouwd. Met de steun aan de boeren in Gaza heeft Nederland een bijdrage geleverd aan het in stand houden van de -voor de Palestijnse economie belangrijke – landbouwsector. In de Westelijke Jordaanoever intensiverde Nederland de steun aan de Palestijnse civiele veiligheids- en justitiële sector. Een succesvolle lobby leidde tot de benoeming van een Nederlandse diplomaat tot vertegenwoordiger van de SGVN voor het Midden-Oosten, terwijl ook aan het hoofd van het *Middle East Desalination Center* een Nederlander kwam te staan. De Nederlandse deelname in het team van kwartet-vertegenwoordiger Blair werd voortgezet.

Libanon en Syrië

In Libanon mondde de in 2007 ontstane bestuurlijke crisis in mei 2008 bijna uit in een burgeroorlog, waarbij de pro-Syrische Hezbollah gewapenderhand de macht leek te grijpen. Europese en Arabische bemiddeling, mede bepleit door Nederland, leidde tot het akkoord van Doha. Dit akkoord maakte een eind aan de gewelddadigheden en de bestuurlijke impasse. De prijs daarvoor was dat in de nieuwe regering de pro-Syrische oppositie een blokkerende minderheid kreeg. De betrekkingen tussen Syrië en Libanon verbeterden aanmerkelijk; aan het eind van het jaar werd zelfs aangekondigd dat beide landen ambassadeurs uit zouden wisselen. In 2008 was Nederland betrokken bij de capaciteitsopbouw van het Libanese leger, onder andere door het stationeren van een aantal militaire trainers. In 2008 eindigde de Nederlandse bijdrage aan de maritieme component van UNIFIL, na een betrokkenheid van bijna anderhalf jaar.

Iran

De minister van Buitenlandse Zaken heeft tijdens bilaterale ontmoetingen met zijn Iraanse ambtgenoot Mottaki en de Iraanse onderminister van Buitenlandse Zaken Safari de Nederlandse zorgen uiteengezet over het

Iraanse nucleaire programma, het Midden-Oosten Vredesproces, terrorisme en mensenrechten. Nederland gaf hierbij invulling aan het tweesporenbeleid, onder meer door met de partners intensief overleg te voeren over de verhoging van druk op Iran en het blijven aangaan van de dialoog met Iraanse autoriteiten. Mede door Nederlandse inzet besloot de EU op 23 juni 2008 de bestaande EU-sanctielijsten uit te breiden met een aantal personen en organisaties die zich hebben ingelaten met verboden proliferatiegevoelige activiteiten.

De regering heeft Iran in VN-kader en EU-verband veelvuldig gewezen op zijn verantwoordelijkheden met betrekking tot het handhaven van mensenrechten; zo heeft de AVVN in december met Nederlandse co-sponsoring een resolutie over de mensenrechtensituatie in Iran aangenomen. De zaak van de heer Al Mansouri is, zowel in bilateraal als EU-verband, herhaaldelijk onder de aandacht gebracht. Ook is op Nederlands initiatief tijdens de achtste zitting van de VN-mensenrechtenraad in de EU-verklaring het stijgend aantal executies in Iran veroordeeld. De Iraanse directeur-generaal voor Mensenrechten en Internationale Vrouwenzaken, Tahereh Nazari, bezocht Nederland in oktober. Het bezoek bood haar gelegenheid om kennis te nemen van de Nederlandse opvattingen over mensenrechten. Voorts konden Nederlandse zorgen omtrent mensenrechtenschendingen in Iran op hoog niveau worden overgebracht.

Irak

Ook in 2008 heeft Nederland een bijdrage geleverd aan de wederopbouw en het herstel van de veiligheid en stabiliteit van Irak. In 2008 heeft de Nederlandse regering, onder andere in navolging van het amendement Van der Staaij, circa EUR 9 miljoen ter beschikking gesteld voor rechtstreekse humanitaire hulp aan Iraakse ontheemden. Daarnaast heeft de regering ook indirect een substantieel bedrag bijgedragen via de jaarlijkse «core-funding» van internationale organisaties als UNHCR en ICRC.

Nederland heeft nadrukkelijk aandacht besteed aan de mensenrechtensituatie, waaronder de positie van etnische en religieuze minderheden. Zo zijn bij gelegenheid de Nederlandse zorgen over de positie van christenen en andere minderheden overgebracht aan de president Talibani, vice-premier Al-Issawi en de Iraakse minister van Buitenlandse Zaken Zebari. Tevens heeft de EU op onder meer Nederlands initiatief, in diverse verklaringen en raadsconclusies haar zorgen uitgesproken over de mensenrechtensituatie in Irak.

Nederland draagt voorts bij aan de training van Iraakse diplomaten, de NAVO-trainingsmis­sie en het EU programma gericht op versterking van de justitiële sector.

Overige landen in de regio

In 2008 bracht minister Koenders een bezoek aan Jemen ter gelegenheid van van 30 jaar ontwikkelingssamenwerking. Daarbij werd besloten de ontwikkelingssamenwerking nadrukkelijk in het perspectief te plaatsen van het leveren van een bijdrage aan het stabiliseren van de politieke en sociaal-economische situatie in het land.

In 2008 ging ook veel aandacht uit naar de verbreding en verdieping van de betrekkingen met Marokko en Algerije. Wat Marokko betreft stonden de betrekkingen daarbij ook in het teken van de Nederlandse zorgen over contacten van de Marokkaanse overheid met Nederlanders van Marokkaanse afkomst. Tijdens het bezoek van de minister van Buitenlandse Zaken aan Marokko (24–25 november 2008) heeft hij van zijn Marokkaanse ambtge-

noot de verzekering gekregen dat Marokko instemt met het door Nederland gestelde kader voor dergelijke contacten. Een Gemeenschappelijk Actieprogramma werd tijdens zijn bezoek ondertekend over de invulling van de samenwerking tussen Nederlandse en Marokkaanse overheden alsmede een verklaring inzake de Nederlands-Marokkaanse Samenwerkingsraad. Het doel van de Samenwerkingsraad is het contact tussen de twee samenlevingen te bevorderen. Bij zijn bezoek aan Algerije tekende de minister van Buitenlandse Zaken een verklaring inzake een inspanningsverplichting om op korte termijn een akkoord te bereiken over voorkoming van dubbele belastingen.

Beleidsconclusies

Aan het eind van 2008 werd wederom duidelijk hoe belangrijk het Midden-Oosten vredesproces is. Het staat als een paal boven water dat de partijen er op eigen kracht niet uitkomen, reden waarom hier voor de internationale gemeenschap een belangrijke rol is weggelegd bij het na-en meedenken over de wijze waarop een duurzame vrede bereikt kan worden. Nederland zal hieraan naar vermogen bij blijven dragen. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan het Nederlands-Deense initiatief dat begin 2009 werd gelanceerd om, door het verbeteren van de grenscontroles tegen wapensmokkel, bij te dragen aan een duurzaam staakt-het-vuren tussen Israël en Hamas.

Doelstelling 4:

Een moderne krijgsmacht die wereldwijd maatwerk kan leveren in grotere en kleinere crisisbeheersingsoperaties en bij het opbouwen van veiligheidsorganisaties in landen die we daarin willen ondersteunen

De Nederlandse krijgsmacht wordt wereldwijd ingezet; in grote operaties als ISAF in Uruzgan, maar evenzeer bij kleinere trainingsmissies in, bijvoorbeeld, Afrika. De inzet van de krijgsmacht is één van de instrumenten van het Nederlandse veiligheidsbeleid. In het internationale veiligheidsbeleid is ook veel aandacht voor zaken als non-proliferatie en wapenbeheersing, het versterken van de internationale veiligheidsarchitectuur en terrorismebestrijding. Ook op die onderwerpen heeft Nederland zich in 2008 doen gelden: van de NAVO-top in Boekarest tot onderhandelingen over een verbod op clustermunitie.

Crisisbeheersingsoperaties/Afghanistan

Ook in 2008 heeft Nederland bijgedragen aan internationale crisisbeheersingsoperaties en wederopbouw, met de missie in Uruzgan als speerpunt. Het besluit van de regering van 30 november 2007 om een nieuwe bijdrage te leveren aan de ISAF-operatie in Uruzgan is sinds 1 augustus 2008, met het ingaan van de nieuwe missie, tot uitvoering gekomen. Sinds dat moment heeft de missie in Uruzgan een multinational en tegelijkertijd civiel karakter gekregen. Multinationaler, omdat naast juniorpartner Australië nu ook Slowakije, Tsjechië, Frankrijk, Hongarije en Singapore een bijdrage leveren of gaan leveren. Civiel, omdat het aantal niet-militaire, door het ministerie van Buitenlandse Zaken uitgezonden functionarissen is meer dan verdubbeld tot een dertiental. Met de inzet van meer diplomaten en ontwikkelingsdeskundigen kan beter invulling worden gegeven aan de niet-militaire aspecten van de missie, zoals wederopbouw en verbetering van het bestuur.

Inclusief de Nederlandse ISAF-troepen hebben eind 2008 ruim 55 000 troepen van in totaal 41 NAVO-lidstaten en niet-NAVO-lidstaten in de *International Security Assistance Force* (ISAF) geparticipeerd.

Nederland heeft, in contact met bondgenoten, de Afghaanse regering, de NAVO, de VN, de EU en NGO's, de plannen voor Afghanistan constant tegen het licht gehouden en, waar nodig, aangepast. Op 4 april 2008 heeft de NAVO op de Boekarest Top een nieuw Strategisch Politiek Militair Plan inzake Afghanistan aangenomen. Dit plan zal de komende jaren verder richting geven aan ISAF bij het bereiken van haar doelstellingen en is in lijn met de artikel 100-brief van 30 november 2007. Centraal in deze strategie staan Afghaans leiderschap en Afghaans eigenaarschap. Ook wordt aandacht besteed aan de regionale context, de relatie tussen EU, VN en ISAF en verbetering van bestuur. Nederland heeft zich actief ingezet voor de Europese assistentiemissie voor de Afghaanse politie, EUPOL. In Uruzgan komt het belang dat Nederland hecht aan verbetering van de Afghaanse politie tot uiting in de inzet van politie mentoring teams, die in 2008 van start gingen.

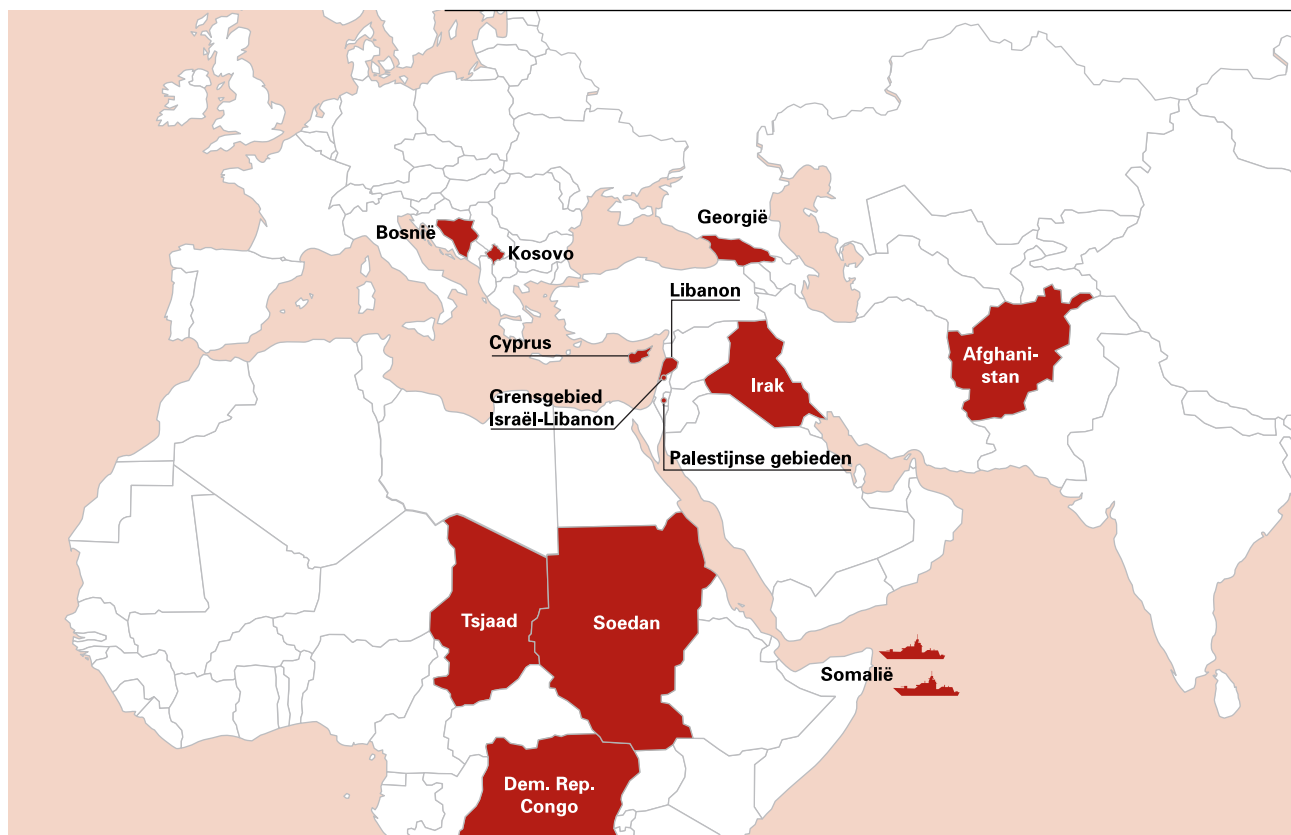
Crisisbeheersingsoperaties/overig

Naast de missie in Uruzgan heeft Nederland in 2008 twee marine fregatten ter begeleiding van WFP-voedseltransporten voor de kust van Somalië, circa 60 mariniers aan de EU-operatie in Tsjaad (EUFOR Tsjaad/RCA), 30 functionarissen aan de missie ter ondersteuning van de opbouw

van de rechtsstaat in Kosovo (EULEX Kosovo) en 9 waarnemers aan de EU-missie in Georgië (EUMM) beschikbaar gesteld.

Daarnaast heeft Nederland de bijdrage aan de missies in Bosnië (EUPM en EUFOR) en Kosovo (KFOR), de waarnemingsmissie in het Midden-Oosten (UNTSO), de VN-missie in Soedan (UNMIS) en de NAVO-trainingsmissie in Irak (NTM-I) verlengd. Tot slot werd de Nederlandse bijdrage gecontinueerd aan een aantal kleinschaligere missies of instanties in onder andere de Democratische Republiek Congo, Burundi, Mali, Cyprus, Irak en de Palestijnse Gebieden. Nederland heeft de bijdrage aan de maritieme component van de VN-missie in Libanon (UNIFIL) beëindigd. Bij deze militaire operaties en civiele missies zijn mensenrechten en gender belangrijke aandachtspunten, ondanks de vaak moeilijke context. In 2008 zijn genderspecialisten ingezet in Tsjad en in Afghanistan, is begonnen met training van vrouwelijke politie in Afghanistan en is een mensenrechten-specialist ingezet in Georgië.

Belangrijkste bijdragen van Nederland aan militaire en civiele missies

Bron: Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2008

NAVO, EU en OVSE

In de NAVO stond de follow-up van de Boekarest-top centraal met de uitvoering van het Strategisch Politiek Militaire Plan voor Afghanistan en het in gang zetten van de ratificatie van de toetredingsprotocollen van Albanië en Kroatië. De Georgië-crisis heeft tot meer aandacht voor de relaties met de oostelijke burens en de (veiligheids)politieke relatie met Rusland geleid. Nederland heeft zich met succes sterk gemaakt voor meer aandacht voor hervormingen in Georgië en Oekraïne, zonder dat aan deze

landen in dit stadium MAP-status (Membership Action Plan: een voorportaal tot lidmaatschap) werd toegekend.

Het Europese veiligheids- en defensiebeleid (EVDB) heeft een impuls gekregen tijdens het Franse voorzitterschap. Nederland heeft deze verhoogde aandacht voor de instituties en de capaciteiten van de EU actief gesteund omdat het voor de EU van groot belang is de politieke macht ook met militaire en civiele capaciteiten te kunnen onderbouwen. De EU moet zelfstandig kunnen optreden, mede omdat er steeds meer vraag zal zijn naar betrokkenheid van de EU bij oplossingen van conflicten en andere dreigingen. Versterking van de Europese capaciteiten komt ook de NAVO ten goede. Nederland heeft een actieve bijdrage geleverd aan de actualisering van de Europese Veiligheidsstrategie en de oprichting van een civiel-militaire geïntegreerde strategische planningseenheid binnen het Raadssecretariaat. Mede door Nederlandse inzet is het onderwerp EU-NAVO samenwerking tijdens het Franse voorzitterschap goed op de politieke agenda gehouden. Echter, zolang er geen politieke oplossing is voor het conflict tussen Turkije en Cyprus blijft formele samenwerking moeilijk. De samenwerking tussen beide organisaties in het veld (Kosovo en Afghanistan) is wel verbeterd.

Verdeeldheid binnen de OVSE, mede als gevolg van het conflict in Georgië, heeft ertoe geleid dat de activiteiten van Nederland en gelijkgezinde landen zich grotendeels hebben gericht op het behoud van het bestaande OVSE-acquis (o.a. op het gebied van mensenrechten). Naar aanleiding van de dood van RTL-cameraman Stan Storimans, die in de Georgische stad Gori getroffen werd door clustermunitie, heeft Nederland onder andere in OVSE-verband landen opgeroepen geen clustermunitie te gebruiken in situaties waar de kans op burgerslachtoffers groot is.

Wapenbeheersing en non-proliferatie

Nederland heeft in 2008 op het multilaterale toneel van de wapenbeheersing, non-proliferatie en ontwapening als relevante speler op deze terreinen nieuwe impulsen kunnen geven. Wat betreft non-proliferatie heeft Nederland in samenwerking met de NAVO-7 partners aanzetten gegeven voor een resultaatgerichte uitkomst van de NPV Toetsingsconferentie (2010). Om de discussie in de aanloop naar de NPV Toetsingsconferentie verder te stimuleren zijn onder andere beurzen voor academisch onderzoek ter beschikking gesteld en is de bilaterale dialoog met Egypte en Jordanië opgestart. De reeds bestaande dialoog met Israël is geïntensiveerd. Ook heeft Nederland in 2008 bijgedragen aan een studie over een *Fissile Material Control Initiative* (FMCI). Een FMCI kan een belangrijke tussenstap vormen voor de totstandkoming van een verdrag.

Met een speciale bijeenkomst in New York is aandacht besteed aan de Haagse Gedragscode tegen verspreiding van ballistische raketten. Deze bijeenkomst heeft in grote mate bijgedragen tot het met ruime meerderheid aanvaarden van een VN-resolutie hierover. Verder heeft Nederland in EU-verband, mede met de aanstelling van een nationale expert, een belangrijke bijdrage geleverd aan de onderhandelingen en uitwerking van een concept gedragscode ter voorkoming van een wapenwedloop in de ruimte. Daarnaast heeft Nederland, samen met de Urenco-partners (Duitsland en het Verenigd Koninkrijk), een bijeenkomst georganiseerd over het vreedzaam gebruik van nucleaire brandstof en de multilateralisering van de nucleaire brandstofcyclus. Tenslotte heeft Nederland met een groot aantal andere landen (het «Oslo-proces») de Conventie inzake Cluster-munitie totstandgebracht en getekend.

Indicator	Basiswaarde (met jaartal)	Streefwaarde 2008	Resultaat 2008
1. Aantal undercuts ¹	1 (2005)	0	0
2. Oslo Proces: aantal deelnemende landen.	46 (2007)	60	94

Bron: 1. Formele informatie-uitwisseling op basis van de Europese Gedragscode voor Wapenexport. 2. Ministerie van Buitenlandse Zaken

¹ Een undercut is het besluit van een EU-lidstaat om een wapenexportvergunning af te geven voor een transactie die in essentie identiek is aan een eerder door een andere lidstaat geweigerde vergunning.

Terrorismebestrijding

In september 2008 heeft de eerste formele *review* van de wereldwijde VN-strategie tegen Terrorisme plaatsgevonden. Nederland heeft het belang van de eerbiediging van de mensenrechten bij de bestrijding van het terrorisme benadrukt. In de EU bereikte de Raad een akkoord over versterkte rechtswaarborgen. Er werd tevens verder gewerkt aan de verdere versterking van de bilaterale samenwerking. Ook heeft het departement veel aandacht besteed aan de internationale gevolgen van de publicatie van de film «Fitna» van Geert Wilders en andere islamkritische uitingen. Ten aanzien van mensenhandel werd verder gewerkt aan versterking van de bilaterale samenwerking met de belangrijkste herkomstlanden van slachtoffers van mensenhandel in ons land. Daartoe behoren vooral Roemenië, Bulgarije en Nigeria. Met deze landen werden projecten gestart voor technische assistentie aan politie en justitie en steun voor het verbeteren van de opvang van slachtoffers, dit laatste met inschakeling van NGO's.

Stabiliteitsfonds

Het Stabiliteitsfonds heeft ook in 2008 op een flexibele wijze ondersteuning geboden aan programma's die op het snijvlak van vrede, veiligheid en ontwikkeling liggen. Zo heeft Nederland steun kunnen bieden aan de bemiddelingen van Kofi Annan in Kenia en werden Afrikaanse militairen uitgerust voor vredesmissies in Afrika. Daarnaast droeg Nederland in verschillende landen bij aan de opbouw van het nationale veiligheidsapparaat (*Security Sector Reform*).

Het Stabiliteitsfonds draagt ook bij aan het bereiken van doelstelling 5, met name waar het gaat om uitvoering van geïntegreerd beleid. In 2008 is de procedure voor de behandeling van voorstellen voor het Stabiliteitsfonds verkort en vereenvoudigd, waardoor de snelheid en flexibiliteit van de inzet van het fonds is verhoogd. In 2008 is vanuit het Stabiliteitsfonds voor ruim EUR 101 miljoen aan projecten gefinancierd, waarvan circa EUR 63 miljoen uit ODA- en EUR 38 miljoen uit non-ODA gelden bestond. In de loop van 2008 is het Stabiliteitsfonds, evenals in 2007, opgehoogd om aan de vraag naar financiering te kunnen voldoen. Deze vraag bleek tegen het einde van het fiscale jaar zo hoog, dat er alsnog overbesteding heeft plaatsgevonden. In totaal werden er in het afgelopen jaar 83 projecten gefinancierd door het Stabiliteitsfonds. De grootste bijdrage betrof een donatie van EUR 20 miljoen aan het door de UNDP beheerde Multi Donor Trust Fund *UN Peace Building Fund*. Dit fonds beoogt de kans te verkleinen dat geselecteerde postconflict gebieden terugglijden naar een situatie van gewapend conflict door middel van het uitvoeren van activiteiten die het vredesproces op korte termijn ondersteunen. Tot slot

lopen er nog 80 projecten waarvan de financiering in 2009, mits er wordt voldaan aan de gestelde voorwaarden, wordt voortgezet. Hiervan zullen 45 projecten *ODA* gelden ontvangen en 35 projecten zullen worden gefinancierd uit *non-ODA* gelden.

Beleidsconclusies

In 2008 droeg Nederland bij aan internationale crisisbeheersingsoperaties en wederopbouw, met de missie in Uruzgan als speerpunt. Daarnaast intensiverde Nederland de militaire inzet in Afrika en ging de aandacht uit naar de civiele missies in Georgië en Kosovo. In 2009 krijgt de marine-inzet in Afrika een vervolg door Nederlandse deelname aan de EU-Atalanta missie waarbij Nederland niet alleen een fregat ter beschikking zal stellen maar ook de vlootcommandant. 2008 was ook een belangrijk jaar op het gebied van de wapenbeheersing, non-proliferatie en ontwapening.

Nederland was en zal ook in 2009 een relevante speler op deze terreinen zijn en nieuwe impulsen blijven geven, onder meer door een grote internationale conferentie te organiseren. Binnen de NAVO, de EU en de OVSE is Nederland in 2008 actief betrokken geweest bij de hervormingsprocessen die moeten leiden tot sterkere, efficiëntere en meer flexibele organisaties. In 2009 zal deze lijn doorgetrokken worden en zal in de NAVO veel aandacht uitgaan naar de top in Straatsburg ter ere van het zestigjarig bestaan. Op het gebied van terrorismebestrijding heeft Nederland in 2008 het belang van de eerbiediging van de mensenrechten stelselmatig benadrukt. Nederland zal dat ook in 2009 doen. Nederland werkte aan verdere versterking van de bilaterale samenwerking bij de bestrijding van terrorisme en zal blijven bijdragen aan EU- en VN-initiatieven op het terrein van terrorismebestrijding.

**Doelstelling 5:
Samenhang en effectiviteit van het veiligheids- en ontwikkelings-
beleid vergroten**

Nederland werkt in verschillende regio's aan het vergroten van de regionale stabiliteit door in te zetten op conflictpreventie en -oplossing, crisisbeheersing en postconflict wederopbouw in landen in deze regio's. In 2008 heeft Nederland vormgegeven aan het geïntegreerde beleid in deze landen door het verbeteren van de inter- en intradepartementale samenwerking en het versterken van de internationale inzet in conflictgebieden en fragiele staten. Zo werd de strategie «Veiligheid en ontwikkeling in fragiele staten» in november aan de Tweede Kamer gepresenteerd en zijn goede vorderingen gemaakt met de Nederlandse inzet in de landen in de categorie «Veiligheid en ontwikkeling».

Veiligheid en ontwikkeling is een prioritair aandachtsgebied binnen het beleid van ontwikkelingsamenwerking.

Inter- en intra-departementale samenwerking

Nederland heeft in 2008 verder invulling gegeven aan het geïntegreerde beleid (3D-benadering). De regering heeft in de strategie «Veiligheid en ontwikkeling in fragiele staten» de uitgangspunten voor het fragiele statenbeleid uiteengezet. Voor de coördinatie van dit beleid heeft het ministerie van Buitenlandse Zaken de Eenheid Fragiliteit en Vredesopbouw (EFV) opgericht, die nauw met ambassades, ministeries en maatschappelijke en internationale organisaties samenwerkt.

De interdepartementale Stuurgroep Veiligheidssamenwerking en Wederopbouw (SVW) is uitgebreid met de ministeries van Justitie, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en Financiën. De ministeries van Defensie, Economische Zaken en Buitenlandse Zaken maakten hier reeds deel van uit.

Een voorbeeld van een geïntensiveerde samenwerking is die met het ministerie van Defensie. Deze heeft geleid tot een bundeling van civiele en militaire krachten in Afghanistan (zie onder). Een ander voorbeeld van samenwerking is die met de Koninklijke Marine. Door de inzet van een fregat werd bijgedragen aan betere veiligheid van de humanitaire hulpstromen naar Somalië. Op *Security Sector Reform* (SSR)-gebied heeft het ministerie van Defensie een belangrijke adviserende rol gespeeld door het leveren van experts, bijvoorbeeld in Burundi, waar Nederland heeft bijgedragen aan de hervorming van de veiligheidssector.

Versterking internationale inzet

Naast ondersteuning van internationale crisisbeheersingsoperaties, zoals in Afghanistan, Tsjaad en Kosovo, heeft Nederland bijgedragen aan de capaciteitversterking van internationale organisaties.

Voorbeelden zijn de ondersteuning van het *UN Department for Political Affairs* voor het vergroten van de internationale capaciteit voor bemiddeling in conflicten en het *Bureau for Crisis Prevention and Recovery* van UNDP dat in staat is gesteld om de veiligheids- en justitiële sector in fragiele staten te kunnen verbeteren. Daarnaast heeft Nederland het *Peacebuilding Fund* voor wederopbouw van geselecteerde post-conflictlanden en de

versterking van de rol van de *Peacebuilding Commission* gesteund. Tot slot steunt Nederland het *Stabilisation and Peacebuilding Fund* van de Wereldbank wat een grotere rol van de Wereldbank mogelijk maakt in de (post)conflictfase op het gebied van sociaal-economische ontwikkeling.

2008: ODA-uitgaven aan fragiele staten (in miljoenen)

	Totaal	w.v. Regionale stabiliteit en crisisbeheersing (artikel 2.5)	w.v. Goed bestuur (artikel 2.7)	w.v. Overig
Afghanistan	57,8	49,3	8,6	0,0
Burundi	17,2	14,9	0,0	2,3
DRC	1,2	0,0	0,0	2,3
Colombia	17,9	2,4	2,1	13,4
Guatamala	16,6	1,7	3,2	11,8
Pakistan	20,0	0,0	2,9	17,1
Palestijnse Autoriteit	43,7	35,3	6,2	2,2
Soedan	75,3	74,2	0,0	1,1

Uitvoering van geïntegreerd beleid in Afghanistan

In 2008 heeft de Nederlandse missie in Afghanistan zich gericht op verdere versterking van de Afghaanse overheid en verbetering van de veiligheidssituatie en de wederopbouw. Daartoe hebben de ministeries van BZ en Defensie intensief samengewerkt, zowel in Den Haag als in Afghanistan, en zijn de ministeries van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en Landbouw in steeds toenemende mate betrokken geraakt.

In samenwerking met de ministeries van Justitie en Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties hebben KLPD-agenten bijgedragen aan de opbouw in Uruzgan en zijn regelmatig justitiële deskundigen uitgezonden in het kader van Europese missies.

De opbouw van de veiligheidstroepen, bestrijding van corruptie en drugs en versterking van het bestuur vroegen opnieuw de meeste aandacht. Daarnaast moet de rol van de VN meer worden versterkt. Het doel is geweest om lokale bestuurders, lokale overheidsdiensten en de het Afghaanse leger en de politie zelfstandiger te laten optreden («Afghaniseren»). Daartoe is het civiele karakter van de missie verder versterkt. Eind 2008 bestond de civiele staf in Uruzgan uit 13 personen. De toegenomen aanwezigheid van civiele functionarissen in Uruzgan is de opmaat voor het onder civiele leiding plaatsen van het Provinciale Reconstructie Team (PRT). Op veiligheidsgebied heeft Nederland financieel en personeel bijgedragen aan de versterking van het Afghaanse leger en politie, middels onder andere het *Law and Order Trust Fund* en via training en mentoring van het leger en de politie in Uruzgan. Mede door dit beleid zijn Afghaanse militairen in toenemende mate in staat om op lager niveau zelfstandig te opereren. Met de training van duizend hulpagenten en vervolgentrainingen is het politiekorps van Uruzgan zowel kwantitatief als kwalitatief verbeterd. Verdere professionalisering blijft echter nodig. De NAVO ministers van Defensie hebben in oktober 2008 in Boedapest besloten de mogelijkheden te verruimen om meer te gaan doen op het

gebied van drugsbestrijding. ISAF zal echter geen rol spelen bij het vernietigen van papavervelden.

In samenwerking met het ministerie van Economische Zaken zijn in Afghanistan de bedrijfsleveninstrumenten PSI+ faciliteit, ORIO en het Fonds Economische Opbouw Uruzgan (FEOU) ingezet en kunnen bedrijven worden gefaciliteerd bij de financiering en uitvoering van wederopbouwactiviteiten. Samen met het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) wordt bezien hoe de Nederlandse expertise kan worden ingezet op het gebied van landbouwonderwijs.

Sinds augustus 2008 is een drugsbestrijdingspecialist van het KLPD toegevoegd aan de Task Force Uruzgan (TFU). Ook zal de TFU onderdak en logistieke ondersteuning verlenen aan een team van de Amerikaanse *Drug Enforcement Administration* dat zal worden ontplooid in Uruzgan. Voor de verbetering van het bestuur heeft Nederland een intensieve politieke dialoog gevoerd met de regering Karzai. Ook op lokaal niveau is gewerkt aan het verbeteren van de tribale balans binnen de overheid met behulp van tribale adviseurs. Verbetering van de kwaliteit van het openbaar bestuur blijft een *conditio sine qua non* voor vooruitgang op alle gebieden. De ministersbenoemingen in het najaar van 2008 waren in dit opzicht een positieve stap. Maar binnen het Afghaanse overheidsapparaat en vooral op provinciaal niveau heeft de versterking en uitbreiding van het overheidsapparaat vaart verloren. Nederland heeft president Karzai hierop aangesproken. Daarnaast verleende Nederland steun aan de Afghaanse mensenrechtencommissie. Met de Wereldbank is samengewerkt op het gebied van corruptiebestrijding en capaciteitsopbouw.

De langzame doch gestage voortgang van de wederopbouw van de provincie Uruzgan heeft het afgelopen jaar vruchten afgeworpen. De bevolking in Uruzgan heeft nu toegang tot de meest essentiële basisvoorzieningen. In samenwerking met de lokale bevolking zijn nieuwe scholen en klinieken opgericht. Er zijn reeds 14 scholen en 12 nieuwe basis gezondheidscentra en subcentra gebouwd en uitgerust. In het derde kwartaal van 2008 werden 114 684 patiënten poliklinisch behandeld waarvan 41% vrouw. De dienstverlening en de toegankelijkheid van de gezondheidscentra is toegenomen, ook in moeilijk bereikbare gebieden. In de onderwijs- en gezondheidszorgprojecten is specifiek aandacht besteed aan de positie en ontwikkeling van vrouwen. Na in eerste instantie vooral kleine *Quick and Visible Projects* te hebben ontplooid op het gebied van landbouwontwikkeling, werkt Nederland nu met partners als het *Ministry of Rural Rehabilitation and Development*, het tuinbouwbedrijf *Growing Sales Exchange (GSE)* en organisaties als GTZ, WOCCU en de FAO aan activiteiten om de sector te ontwikkelen. Projecten voor het creëren van alternatieven voor de papaverteelt, zoals het saffraanproject, zijn voortgezet. Deze kwam ten goede aan 281 boeren. Via het programma van WOCCU zijn twee financiële instellingen opgericht. Er zijn 367 kredieten verstrekt die hoofdzakelijk gericht zijn op landbouw en handel. De coöperatie telt inmiddels 1 065 leden. Het graanzaadproject van de FAO is eind 2008 deels afgerond en zal naar verwachting een grote impact hebben op de voedselzekerheid in de komende jaren, de landbouwontwikkeling stimuleren en bijdragen aan stabiliteit. Daarnaast is een groeiend aantal Afghaanse en internationale NGO's en VN-organisaties door Nederlandse inspanningen naar de provincie gebracht. De capaciteit voor het uitvoeren van wederopbouwactiviteiten is hierdoor aanzienlijk gegroeid. Vorig jaar is dan ook ruim 70 miljoen aan ontwikkelingsactiviteiten besteed. In 2008

zijn nieuwe sectoren als water, energie en landbouwonderwijs geïdentificeerd waarin Nederland de komende jaren zal investeren.

Uitvoering van geïntegreerd beleid in Afrika

Bij het geïntegreerde beleid voor Soedan kwam in 2008 meer aandacht voor de transitiegebieden op de grens van Noord en Zuid waar de uitvoering van het vredesakkoord onder druk staat. De veiligheid is verbeterd door steun aan de VN vredesmissie UNMIS. Er werd ook een overeenkomst voorbereid voor steun aan de geïntegreerde legereenheden in dit gebied, de *Joint Integrated Units*. Voor verbetering van politieke stabiliteit en ter voorkoming van nieuwe grensconflicten gaf Nederland technische en financiële ondersteuning aan het proces van grensdemarcatie in Abyei. Na de geweldsuitbarstingen in mei, hebben de partijen het Hof van Arbitrage in Den Haag gevraagd een uitspraak te doen in het voortslepende grensconflict in deze olierijke regio. In zowel de transitiegebieden als in Zuid-Soedan werd de wederopbouw voortgezet via NGO's en multilaterale organisaties. Vrede en stabiliteit in Darfur heeft een blijvende prioriteit gehad. Nederland heeft steun aan AU/VN onderhandelaar Bassolé gegeven en heeft bijgedragen aan de vredesmissie UNAMID. In de gebieden waar dit mogelijk is, heeft Nederland vredes- en wederopbouw initiatieven van NGO's gefinancierd. Nederland heeft activiteiten ontplooid in Burundi en de Democratische Republiek Congo (DRC).

Nederland heeft bijgedragen aan het *Multi-Country Demobilization and Reintegration Program* (MDRP), een programma in de Grote Meren. Dit is nu omgezet in nationale programma's in de Democratische Republiek Congo, Rwanda en Burundi, waarbij oud-strijders alternatieve bestaansmogelijkheden worden geboden. De Nederlandse inzet op het gebied van leger en politiehervormingen in Burundi heeft in 2008 een veel strategischer karakter gekregen. Vanuit het oogpunt van stabiliteit besloot Nederland additionele hulp te geven toen het aantal terugkerende Burundese vluchtelingen uit Tanzania bleek te zijn verdubbeld. Het stabiliteitsplan van UNDP/MONUC voor de oostelijke Democratische Republiek Congo werd door Nederland gefinancierd. Dat plan investeert op basis van het Goma-vredesakkoord in het opbouwen van zowel bestuurlijke als fysieke infrastructuur. Verder is in de Democratische Republiek Congo (provincie Maniema) met Nederlands geld een geïntegreerd programma voor de aanpak van seksueel geweld tegen vrouwen en meisjes opgezet.

Uitvoering van geïntegreerd beleid in het Midden-Oosten

In de Palestijnse Gebieden heeft Nederland in 2008 de inzet geïntensiveerd door bij te dragen aan sociaal-economische projecten ter ondersteuning van de veiligheidsinspanningen van de Palestijnse Autoriteit in het noorden van de Westelijke Jordaanoever. Deze worden in overleg met Kwartetgezant Tony Blair uitgevoerd. Ook zijn extra bijdragen gedaan aan de Palestijnse civiele veiligheidssector, voortbouwend op de Berlijn conferentie van juli 2008 en heeft Nederland de moeilijke financiële positie van de Palestijnse Autoriteit helpen verlichten door de betaling van toelagen voor Palestijnse politie-agenten via PEGASE, het EU-mechanisme voor steun aan de Palestijnse bevolking. Ook is de bijdrage aan UNRWA voor onder andere Gaza in 2008 met EUR 15 miljoen verhoogd.

In Colombia is het integrale concept van veiligheid, ontwikkeling en aanwezigheid van de overheid succesvol gebleken. Dankzij deze *Macarena pilot* verliep het herwinnen van gebiedscontrole van de FARC sneller dan verwacht.

In de strijd tegen de straffeloosheid zette Nederland zich in Guatemala in voor de uitwerking van het nationaal plan voor de bescherming van de mensenrechten. Nederland werkte er actief aan om deze problematiek prominenter onder de aandacht van de overheid te krijgen. Tot nu toe wordt mondjesmaat vooruitgang geboekt.

Beleidsconclusies

Het geïntegreerde beleid heeft de toekomst. In 2008 hebben de gemeenschappelijke inspanningen van diplomatie, ontwikkelingssamenwerking en defensie, maar ook van departementen als Justitie, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, ervoor gezorgd dat Nederland in landen als Afghanistan een breed pakket aan middelen kon inzetten om stabiliteit en opbouw te bevorderen. Daarbij is veel geleerd; procedures zijn op elkaar afgestemd, ervaringen zijn uitgewisseld. Dat leerproces zal ook in 2009 doorzetten, met een helder doel: het beter kunnen bijdragen aan stabiliteit en ontwikkeling in landen die dat nodig hebben. De notitie «Veiligheid en ontwikkeling in fragiele staten» biedt daarvoor een basis waarop ook in de komende jaren zal worden gebouwd.

Doelstelling 6:

Duurzame economische ontwikkeling bevorderen en armoedebestrijding met kracht voortzetten en uitwerken in het Project De Millenniumdoelen Dichterbij.

De Millennium Development Goals (MDGs) vormen de concrete meetpunten voor de voortgang op de brede agenda voor ontwikkeling. 2015 komt dichterbij en er is een grote inspanning vereist om de MDGs te realiseren. In 2007 is de inzet van Nederland gedefinieerd op basis van de scan van de voortgang op de MDGs. Deze scan heeft geleid tot intensivering op vier gebieden, uitgewerkt in de beleidsnotitie «Een zaak van iedereen».

De vier prioriteiten binnen Ontwikkelingssamenwerking

In de periode 2007–2011 staan de volgende prioriteiten centraal:

- I. Veiligheid en ontwikkeling: In fragiele staten zijn de achterstanden op MDGs veelal het grootst.***
- II. Groei en verdeling: Naast een nieuwe nadruk op duurzame groei en private sector ontwikkeling is het belangrijk de kloof tussen arm en rijk te overbruggen.***
- III. Gender en seksuele en reproductieve gezondheid en rechten: Op dit gebied zijn er grote achterstanden in het dichterbij brengen van de MDGs (met name MDG 3 en 5).***
- IV. Duurzaamheid, klimaat en energie: Essentieel voor het realiseren van bijna alle MDGs in het licht van de Bai-top en een eerlijke verdeling van de milieugebruiksrechten.***

Op deze vier gebieden zijn in 2008 de eerste programma's gestart. Tevens is begonnen met de implementatie van verscheidene Schoklandakkoorden, gericht op het bereiken van de MDGs. Ook de beleidsvorming is verder ontwikkeld wat is uitgemond in de «moderniseringsagenda 2.0». Het jaar 2008 is daarmee een jaar waarin de uitvoering van het beleid centraal stond.

In dit hoofdstuk worden, na een algemene paragraaf, de MDGs één voor één behandeld; MDG 4, 5 en 6 komen, gezien hun aard en hun samenhang, in dezelfde paragraaf aan bod. De beleidsintensiveringen groei en verdeling wordt behandeld onder MDG 1; gender onder MDG 3; seksuele en reproductieve rechten (srg) onder MDG 4, 5 en 6 en duurzaamheid onder MDG 7. Veiligheid en ontwikkeling komt aan de orde onder doelstelling 5 en klimaat en energie onder doelstelling 8.

Algemeen

Net als Denemarken (0,82%), Zweden (0,98%) en Luxemburg (0,92%), realiseerde Nederland (0,80%) in 2008 wederom ruim het hulpvolume van 0,7%, dat in EU-verband als doelstelling voor 2015 is afgesproken. Nederland gaf in 2008 EUR 186 miljoen aan algemene begrotingssteun. Dat is 3,9% van de totale ODA middelen. De minister voor Ontwikkelingssamenwerking is direct betrokken geweest bij de besluitvorming ten aanzien van begrotingssteun, omdat hij deze vorm van ontwikkelingssamenwerking nadrukkelijk als een politiek instrument wil toepassen. In 2008 is de besluitvorming over begrotingssteun aan zowel Nicaragua als Rwanda aangehouden. De onduidelijke rol van Rwanda in Oost-Congo en de omstrepen lokale verkiezingen van november 2008 in Nicaragua lagen ten grondslag aan deze opschorting. Wegens de onvoldoende score op het thema goed bestuur heeft Nederland ten aanzien van Oeganda

besloten om de algemene begrotingssteun te korten en over te gaan op het verstrekken van sectorale begrotingssteun voor de sectoren onderwijs en justitie.

In Burundi, een van de fragiele staten, gaf Nederland begrotingssteun, ook al voldoet het land niet aan alle criteria die voor begrotingssteun aan partnerlanden worden gesteld. Voor fragiele staten geldt een specifieke toets: de ontvangende overheid moet commitment tonen ten aanzien van armoedebestrijding en ten aanzien van een dialoog met de donorgemeenschap hierover.

Moderniseringsagenda 2.0

Het Nederlandse beleid op het gebied van ontwikkelingssamenwerking is in 2008 verder uitgewerkt in de «moderniseringsagenda 2.0». Deze agenda heeft 5 punten:

1. Mondiale problemen aanpakken

Een antwoord geven op de grote uitdagingen van deze tijd.

2. Inzetten op groei en verdeling

Investeren in de economie en het creëren van werkgelegenheid.

3. Het opvoeren van de strijd tegen corruptie.

4. Het openbreken van de hulpindustrie

Nieuwe spelers binnenhalen en rechtstreeks samenwerken met organisaties uit ontwikkelingslanden.

5. Maximale effectiviteit

Aansluiten bij wat succesvol is en werkt, stoppen met wat niet goed gaat.

In 2008 is het evaluatierapport het Nederlandse Afrika beleid 1998–2006 verschenen. Daarin worden de positieve gevolgen van begrotingssteun erkend voor donorharmonisatie en voor het beheer van overheidsmiddelen in de betrokken partnerlanden. Tegelijkertijd benadrukt de IOB dat nader onderzoek nodig is naar de preciezere effecten van begrotingssteun op armoede. Momenteel wordt hier samen met de IOB aan gewerkt. Uit de evaluatie blijkt verder dat de uitvoering van het Nederlandse afrikabeleid complex is geweest en niet altijd voorspoedig is verlopen. De evaluatie is uitgebreid gedeeld met belangstellenden. Ook is een stevig politiek debat gevoerd over de bevindingen. De conclusie is dat Nederland niet met de armen over elkaar kunnen blijven zitten. Gelet op de complexiteit, diversiteit en omvang van de uitdagingen waarvoor Afrika zich ziet gesteld, zal Nederland zich voortdurend moeten blijven afvragen of de Nederlandse aanpak voldoende aansluit bij wat er in Afrika aan de hand is. Alleen dan is een afrikabeleid mogelijk dat tegelijkertijd ambitieus en realistisch is. De evaluatie vormt daar een nuttige bijdrage toe en zal worden opgevolgd in lijn met de notitie «Een zaak van iedereen».

MDG1: Extreme armoede en honger uitbannen

Groei en verdeling is een prioritair aandachtsgebied binnen het beleid van ontwikkelings-samenwerking en MDG1.

Doelstelling 1: Het percentage mensen dat moet rondkomen van minder dan een dollar per dag moet in 2015 tot de helft zijn teruggebracht ten opzichte van 1990*

Indicatoren	Situatie 1990	Tussenstand 2002	Tussenstand 2005	Doel 2015	Categorie
% van de bevolking dat minder dan \$ 1.25 per dag te besteden heeft	41,7%	30,5%	25,2%	20,8%	Ontwikkelingslanden
Armoedekloof-ratio (omvang x mate van armoede)	26,3%	23,4%	20,7%	13,1%	Sub Sahara Afrika

Bron: Poverty Data – A supplement to World Development Indicators 2008 (<http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/WDI08supplement1216.pdf>) en PovCalNet (<http://iresearch.worldbank.org/PovcalNet/povDuplic.html>)

* De internationale schattingen van inkomensarmoede zijn in 2008 herzien op basis van nieuw beschikbaar gekomen gegevens van prijzen van consumptiegoederen in ontwikkelingslanden. Deze bleken hoger te zijn dan eerdere schattingen. Om die reden zijn de globale armoedecijfers verhoogd. Omdat de aanpassingen op basis van nieuwe prijsgegevens ook gelden voor eerdere jaren is de trend onveranderd gebleven. Zie voor MDG 1, doelstelling 2 de tabel in de bijlage bij het beleidsverslag.

De meest recente cijfers over armoedevermindering van de Wereldbank laten zien dat het aantal armen in de wereld afneemt. Cijfers over het terugdringen van honger laten een vergelijkbare trend zien. Op basis van de prognoses van een jaar geleden zag het ernaar uit dat MDG 1 – halvering van extreme armoede en honger – gehaald zouden worden, vooral door de ontwikkelingen in Oost-Azië (inclusief Zuid-Oost Azië). Inmiddels heeft de financiële crisis, gevolgd door een globale economische inzinking de perspectieven gewijzigd. De precieze gevolgen van de huidige economische crisis op de armoededoelstellingen kunnen nog niet worden vastgesteld. Er moet rekening mee worden gehouden dat veel van de bereikte resultaten verloren zullen gaan door uitval van productie, krimp in werkgelegenheid en verminderde investeringen.

Groei en Verdeling

De wereldwijde economische crisis die uitbrak zal ook gevolgen hebben voor de economische situatie in ontwikkelingslanden, en daarmee ook op de verdeling van die groei binnen landen. Er zijn dit jaar twee notities geschreven op het thema Groei en Verdeling. Beide notities zijn een coproductie met verschillende vakdepartementen. Het belang van coherentie wordt daarmee benadrukt.

In samenwerking met de ministeries van Economische Zaken en Financiën is een notitie over financiële sectorontwikkeling in ontwikkelingslanden opgesteld. De notitie benadrukt het belang van toegang voor armen tot financiële diensten, zoals sparen, krediet en verzekeringen voor effectieve armoedebestrijding. In 2008 is EUR 15 miljoen aan de Nederlandse Financieringsmaatschappij voor Ontwikkelingslanden (FMO) ter beschikking gesteld om de gevolgen van de crisis in ontwikkelingslanden tegen te gaan en is de technische assistentie aan toezichthouders op de financiële sector in ontwikkelingslanden via het FIRST-programma verdubbeld.

Samen met het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit is de notitie over landbouw, rurale bedrijvigheid en voedselzekerheid in ontwikkelingslanden gemaakt. In deze notitie wordt onder andere ingegaan op gevolgen van voedselprijzen voor de armen in ontwikkelingslanden.

Handel:

– *De Doha ronde in de WTO*

Nederland leverde in 2008 een actieve bijdrage aan de beleidsdiscussies binnen de EU en de Europese standpuntbepaling in de WTO-onderhandelingen. Eind juli 2008 slaagden ministers er in Genève niet in een doorbraak te bereiken op landbouw en markttoegang voor niet-agrarische producten. Dit ondanks het feit dat over meer dan 90% van de onderwerpen binnen de G-7 overeenstemming werd bereikt. De G-20 bijeenkomst van 15 november 2008 gaf een sterk politiek signaal af over het belang van het spoedig bereiken van overeenstemming in de WTO/Doharonde. Dit leidde tot een intensivering van de onderhandelingen in Genève.

– *Economische Partnerschapsakkoorden*

De EPA-onderhandelingen tussen de Europese Commissie en de ACS-regio's (Afrika, Caraïbisch gebied en de Stille Zuidzee) zijn voortgezet, waarbij Nederland zich constructief kritisch heeft opgesteld. Met vrijwel alle ACS-landen waarvoor per 1 januari 2008 verminderde markttoegang tot de EU dreigde, zijn interim-akkoorden gesloten. Een daling van hun exporten naar de EU is daarmee voorkomen. De EU biedt tarief- en quotavrije markttoegang, terwijl de ACS-landen veelal tot 15 jaar de tijd hebben om tot 80 procent van de invoer uit de EU te liberaliseren. Ook worden veel voor ACS-landen belangrijke producten, met name in de landbouwsfeer, buiten de liberaliseringsafspraken gehouden en zijn de oorspronregels op bepaalde onderdelen verbeterd.

Modernisering bedrijfsleveninstrumentarium

Mede naar aanleiding van het advies van de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) over private sector ontwikkeling is het project «Samenhang en synergie in het bedrijfsleveninstrumentarium» van start gegaan. Daarmee wordt een aantal regelingen gemoderniseerd om bedrijven te stimuleren in ontwikkelingslanden te investeren. Het project streeft naar meer stroomlijning tussen de verschillende regelingen en de samenwerking tussen organisaties als SNV, grote medefinancieringsorganisaties en andere NGO's die zich richten op private sector ontwikkeling. Een voorbeeld betreft de harmonisering van landenlijsten en werkwijzen. Naar aanleiding van een gerechtelijke uitspraak is het Programma Samenwerking Opkomende Markten (PSOM) omgevormd tot het subsidieprogramma *Private Sector Investment* (PSI). Dit programma is vernieuwd, voor een aantal landen ontbonden en het jaarlijks budget voor goedkeuring van nieuwe aanvragen is verhoogd van EUR 60 miljoen naar EUR 70 miljoen.

Doelstelling: Een beter ondernemingsklimaat				
Indicatoren	2004	2007	2015	Categorie
De tijd die moet worden doorlopen om een bedrijf op te starten	65,8 dagen	59 dagen	Afname	Lage inkomenslanden
De tijd die moet worden doorlopen om eigendom te registreren	99,6 dagen	125 dagen	Afname	Lage inkomenslanden
De tijd die moet worden doorlopen om een contract te laten nakomen	416 dagen	572 dagen	Afname	Lage inkomenslanden

Bron: Wereldbank 2007; *World Development Indicators*

Van ORET naar ORIO:

Op basis van de uitkomsten van evaluaties van het programma Ontwikkelingsrelevante Exporttransacties (ORET) is in 2008 gewerkt aan de aanpassing van ORET tot het nieuwe programma ORIO: Ontwikkelingsrelevante Infrastructuurontwikkeling. Het nieuwe programma ORIO wordt meer vraaggestuurd, geheel ongebonden en zal bij de selectie van projecten meer nadruk leggen op ontwikkelingsrelevantie, conform de eerdere brief over private sector ontwikkeling in ontwikkelingslanden van juni 2007. ORIO biedt kansen voor het Nederlandse bedrijfsleven op terreinen waar zij sterk in zijn, zoals water, milieu, transport en medische technologie. Begin juli 2008 heeft de Tweede Kamer ingestemd met het ORIO-voorstel. Gedurende de tweede helft van 2008 is de nieuwe regeling verder uitgewerkt, in nauw overleg met betrokken partijen waaronder het bedrijfsleven. ORIO zal begin 2009 gelanceerd worden, en zal worden uitgevoerd door de EVD. De financiële verplichting voor ORIO zal in 2009 worden aangegaan.

ORET stond in 2008 in het teken van afwikkeling van voor de sluiting per 1 augustus 2007 ingediende aanvragen. Op alle ORET-aanvragen is inmiddels beschikt. De uitvoering van ORET-activiteiten zal nog minimaal vijf jaar doorlopen. In 2008 is op basis van een openbare aanbesteding het contract met de bestaande uitvoerder van ORET verlengd voor periode 2009–2011.

In het kader van het Schoklandfonds zijn nieuwe samenwerkingsverbanden met partners op het terrein van economische ontwikkeling en Groei en Verdeling van start gegaan.

Voorbeelden zijn het Schoklandakkoord Initiatief Duurzame Handel (IDH) en *TCX – The Currency Exchange Fund* NV. Via het uitwisselen van kennis en gerichte leer- en verbeterprogramma's verbetert IDH de economische, milieu- en arbeidsomstandigheden in de eerste schakels van de productieketens in ontwikkelingslanden. De kracht van IDH zit in de samenwerking tussen overheid, bedrijfsleven, vakbonden en NGO's. Deze partijen gaan gezamenlijk aan de slag om sociale en ecologische knelpunten in handels- en productieketens aan te pakken.

TCX is een fonds dat wereldwijd in ontwikkelingslanden lokale valutatransacties mogelijk maakt. *TCX* draagt bij aan het oplossen van de zogenaamde *currency mismatch* (leningen in harde valuta, inkomsten in lokale valuta) en de *maturity mismatch* (kort lenen, lang uitzetten). Op de langere termijn helpt *TCX* lokale kapitaalmarkten en de lokale private sector te ontwikkelen. Eén van de genomen maatregelen was de investering in meer zekere fondsen. Tevens is op tijd begonnen met het bouwen van een model dat de ergste gevolgen van de financiële crisis kon opvangen. Zodoende is het effect van de crisis op de deelnemende landen in het fonds tot nu toe beperkt gebleven.

2

MDG 2: Alle jongens en meisjes naar school

Het eind 2008 verschenen *Education for All Global Monitoring Report 2009* (UNESCO) laat zien dat er sinds 2000 een duidelijke voortgang is geboekt op MDG 2 – toegang tot basisonderwijs.

Het toenemend aantal kinderen dat het basisonderwijs voltooit, en de toenemende vraag naar meer gekwalificeerde arbeidskrachten hebben als gevolg dat het belang van goed voortgezet, beroeps- en hoger onderwijs toeneemt. Nederland heeft de activiteiten ter versterking van het beroeps- onderwijs in een negental partnerlanden (Zambia, Mozambique, Jemen, Zuid-Afrika, Uganda, Bolivia, Indonesië, Rwanda en Ethiopië) verder uitgebreid. Het door verschillende maatschappelijke organisaties en HBO/MBO instellingen mede ondertekende Schoklandakkoord op het terrein van beroepsonderwijs wordt uitgevoerd in een viertal pilotlanden (Kenia, Ghana, Zambia en Ethiopië).

Er is begonnen met het doorvoeren van een aantal vernieuwingen binnen de hoger onderwijsprogramma's. Hierin gaat meer aandacht uit naar kandidaten voor beursverlening uit achterstandsgebieden en -groepen (inclusief vrouwen en meisjes).

Meer dan de helft van de kinderen die wereldwijd niet naar school gaan leeft in (post-)conflictgebieden. Nederland heeft zich daarom ingezet voor het herstellen van onderwijsvoorzieningen in onder meer Zuid-Soedan, Democratische Republiek Congo en Ivoorkust. De ondersteuning door Nederland krijgt onder andere vorm via een breed samenwerkingsverband met UNICEF, dat tot doel heeft om in 40 landen met conflicten en rampen meer kinderen naar school te krijgen. Het afgelopen jaar hebben zich niet alleen meer bilaterale donoren aangesloten bij dit samenwerkingsverband (o.a. het Verenigd Koninkrijk en Spanje), maar werd ook een start gemaakt met het hervormen van deze samenwerking tot een internationaal gecoördineerd mechanisme voor onderwijs in fragiele staten. Daarnaast heeft het Schoklandakkoord «Betere toegang tot goed basisonderwijs in (post-)conflictlanden» op dit terrein verder vorm gekregen via pilots in Afghanistan, Colombia en Zuid-Soedan. Ook het hierboven- genoemde hoger-onderwijsprogramma en het programma voor capaciteitsopbouw NICHE zullen worden uitgebreid naar fragiele staten.

In 2008 presenteerde de minister voor Ontwikkelingssamenwerking samen met de staatssecretaris voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport de notitie «Een kans voor open doel. De kracht van sport in ontwikkelingssamenwerking». De ambities op het vlak van sport en ontwikkelingssamenwerking richten zich op de inzet van sport als middel bij het bereiken van ontwikkelingsdoelen, zoals onderwijs, gezondheid, gender, en conflictbeslechting. Daarnaast is er speciale aandacht voor activiteiten rondom het WK 2010 in Zuid-Afrika. Ambassades en Nederlandse sport en/of ontwikkelingsorganisaties worden aangemoedigd sportactiviteiten te ondersteunen in een beperkt aantal MDG-landen en fragiele staten. In totaal is er voor sport en ontwikkelingssamenwerking een budget van 16 miljoen euro beschikbaar voor een periode van 4 jaar (t/m 2011).

In 2008 werd de inputdoelstelling om 15% van de ODA uitgaven aan onderwijs uit te geven niet gehaald. Het percentage bleef steken op 12,6%. Dit was voornamelijk te wijten aan vertraagde uitvoering in twee grote programma's, te weten het *Catalytic Fund* van het *Education for All Fast Track Initiative* en het programma met UNICEF ter ondersteuning van onderwijs in post-conflictlanden. In het geval van het *Catalytic Fund* was

de verminderde liquiditeitsbehoefte het gevolg van een combinatie van factoren: meer donoren, lange goedkeuringsprocessen op landenniveau en vooral de door de Wereldbank – de beheerder van het fonds – gehanteerde procedures. Er wordt in nauwe samenwerking met anderen gewerkt aan het verwijderen van de obstakels. Het programma met UNICEF loopt inmiddels naar wens.

MDG 3: Gelijke rechten en kansen voor mannen en vrouwen

Gelijke rechten voor mannen en vrouwen is een prioritair aandachtsgebied binnen ontwikkelingssamenwerking

MDG3 kent een aantal indicatoren.

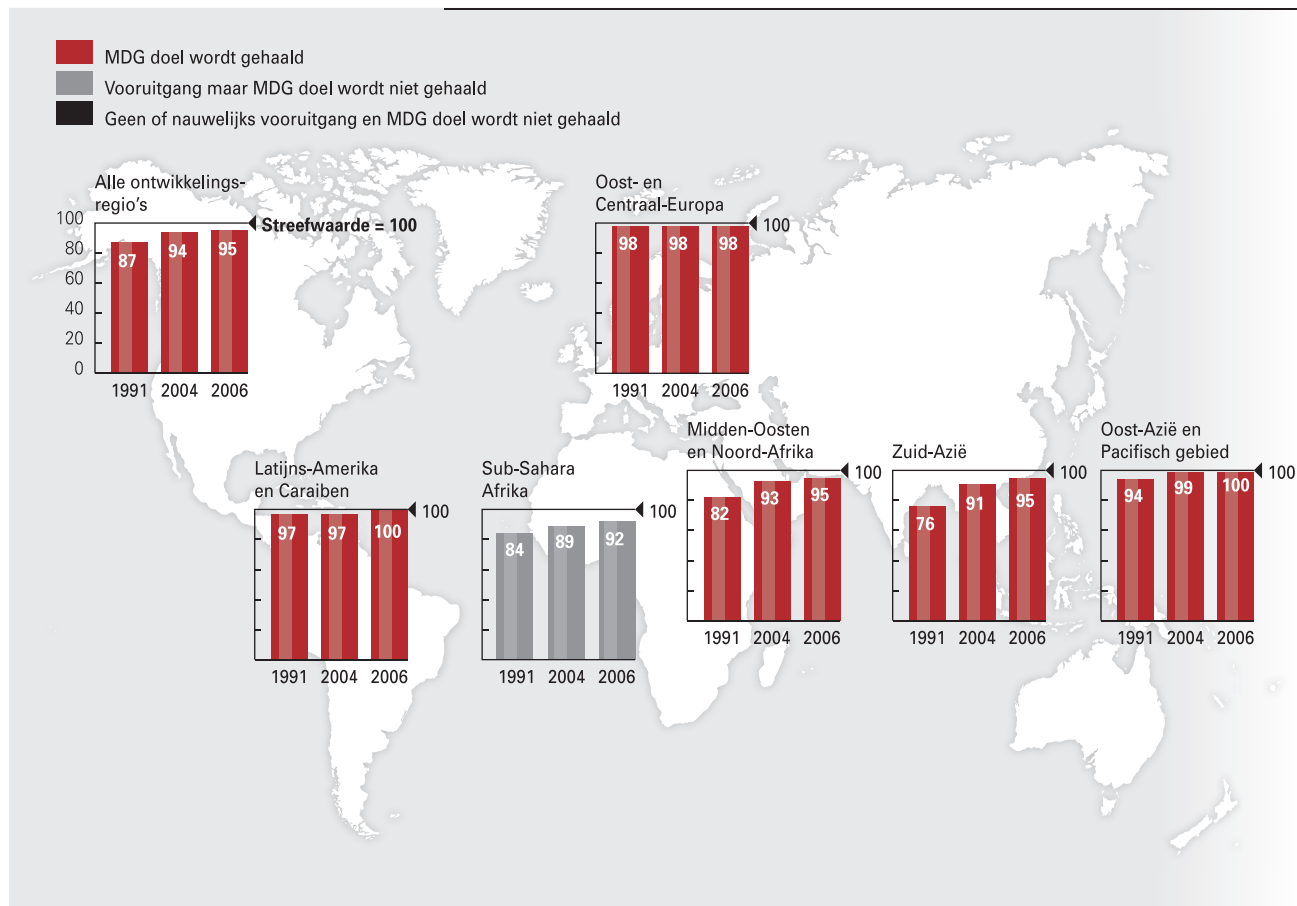
Doelstelling 4: Wegwerken van genderongelijkheid in het basis- en voortgezet onderwijs, bij voorkeur al te realiseren in 2005, en uiterlijk in 2015 op alle onderwijsniveaus.

Indicatoren	Situatie 1990	Tussenstand (2006)	Doel 2015	Tussenstand	Categorie
Verhouding van het aantal meisjes t.o.v. jongens in het basisonderwijs	87%	92% (1999)	96% (2006)	100% (in 2005)	Ontwikkelingslanden
middelbaar onderwijs	–	90% (2000)	95% (2006)	100%	Ontwikkelingslanden
hoger onderwijs	–	78% (2000)	93% (2006)	100%	Ontwikkelingslanden
Verhouding van het aantal geletterde vrouwen t.o.v. mannen tussen 15 en 24 jaar	88% (1985–1994)	91.5% (1995–2004)	94% (2007)	100%	Ontwikkelingslanden

Bron: Statistical Tables, Education for all, Global Monitoring Report 2009 (www.unesco.org/en/education/efareport/reports/2009-governance/) United Nations (2008) The Millennium development Goals Report (www.unstats.un.org/unsd/mdg/Resources/Static/Data/Stat%20Annex.pdf)

Het *Millennium Development Goals Report* van 2008 laat zien dat op de verschillende terreinen van MDG 3 vooruitgang is, onder andere in het primair en secundair onderwijs. Vrouwen volgen echter nog weinig hoger onderwijs. In de meeste landen is het aantal vrouwelijke parlementariërs toegenomen. Het aandeel van vrouwen in de nationale volksvertegenwoordiging ligt tussen 0 en 56% en het gemiddelde is bijna 17% in 2008 (11% in 2000). Ondanks deze groei is het aantal vrouwelijke ministers erg laag. Hoewel meer vrouwen een betaalde baan hebben, blijven de verschillen in lonen en arbeidsparticipatie tussen mannen en vrouwen substantieel, en werken vrouwen vaak in onzekere en tijdelijke functies.

MDG 3 Scholingsgraad* basisschool van meisjes in verhouding tot jongens

* Het percentage kinderen van basisschool-leeftijd dat primair onderwijs volgt
Bron: Statistical tables, Education for All, Global Monitoring Report

MDG3 Fonds

In 2008 is het MDG3 Fonds opgericht. Uit dit fonds worden projecten gefinancierd die betrekking hebben op één van de volgende vier onderwerpen: ondersteuning van de vrouwenbeweging, geweld tegen vrouwen, politieke participatie van vrouwen en werkgelegenheid voor vrouwen. In totaal werden 454 aanvragen ingediend, die van dermate hoge kwaliteit waren dat werd besloten het subsidieplafond te verhogen met EUR 20 miljoen tot EUR 70 miljoen. Uiteindelijk werd aan een selectie van 45 projectvoorstellen een subsidie toegekend.

Een van de projecten wordt uitgevoerd door de *International Trade Union Confederation* (ITUC). Doel is de bevordering van de werkgelegenheid voor jonge vrouwen. Onderdeel van het project is de uitvoering van salariscontroles, waarbij gemeten wordt of vrouwen bij gelijk werk, het gelijke salaris als mannen krijgen. Het project gaat lopen in Angola, Azerbeidzjan, Wit-Rusland, Botswana, Brazilië, India, Indonesië, Kazakstan, Malawi, Mozambique, Zuid-Afrika, Oekraïne, Zambia en Zimbabwe.

Een ander project uit het *MDG 3 Fonds* heeft betrekking op landrechten voor vrouwen en wordt uitgevoerd door het *Netherlands Institute for Southern Africa* (NiZA). Vrouwen moeten de mogelijkheid krijgen land te bezitten en daarnaast een betere rechtspositie krijgen bij het verwerven van landrechten. Dit project loopt in Malawi, Mozambique, Zuid-Afrika, Zambia en Zimbabwe.

Resultaten in multilateraal verband

Een Nederlands-Belgische resolutie over het aanpakken van straffeloosheid van seksueel geweld werd met consensus in de Algemene Vergadering van de VN aangenomen. Op 25 november, de internationale dag van de strijd tegen geweld tegen vrouwen, werd bekend dat ruim 5 miljoen mensen wereldwijd de UNIFEM campagne «*Say NO to violence against women*» hadden ondertekend. Nederland doneerde uiteindelijk EUR 6 miljoen aan het VN trustfonds ter eliminatie van geweld tegen vrouwen en werd hiermee de belangrijkste sponsor van dit programma.

Resolutie 1820

Op 19 juni heeft de Veiligheidsraad unaniem in resolutie 1820 het gebruik van seksueel geweld als oorlogswapen in ongemeen felle bewoordingen veroordeeld. Er is helder gesteld dat diegenen die er zich aan schuldig maken, kunnen worden veroordeeld voor oorlogsmisdaden. Dit is een belangrijke nieuwe mijlpaal in de erkenning van kwetsbare positie van vrouwen in processen van vrede en veiligheid, in aanvulling op resolutie 1325 die de positieve bijdrage van vrouwen erkent in processen rondom vrede en veiligheid. Nederland heeft door langdurige diplomatieke inspanningen bijgedragen aan deze positieve stap binnen de VN.

MDG 4, 5 en 6: Naar een betere gezondheidszorg, vooral voor vrouwen

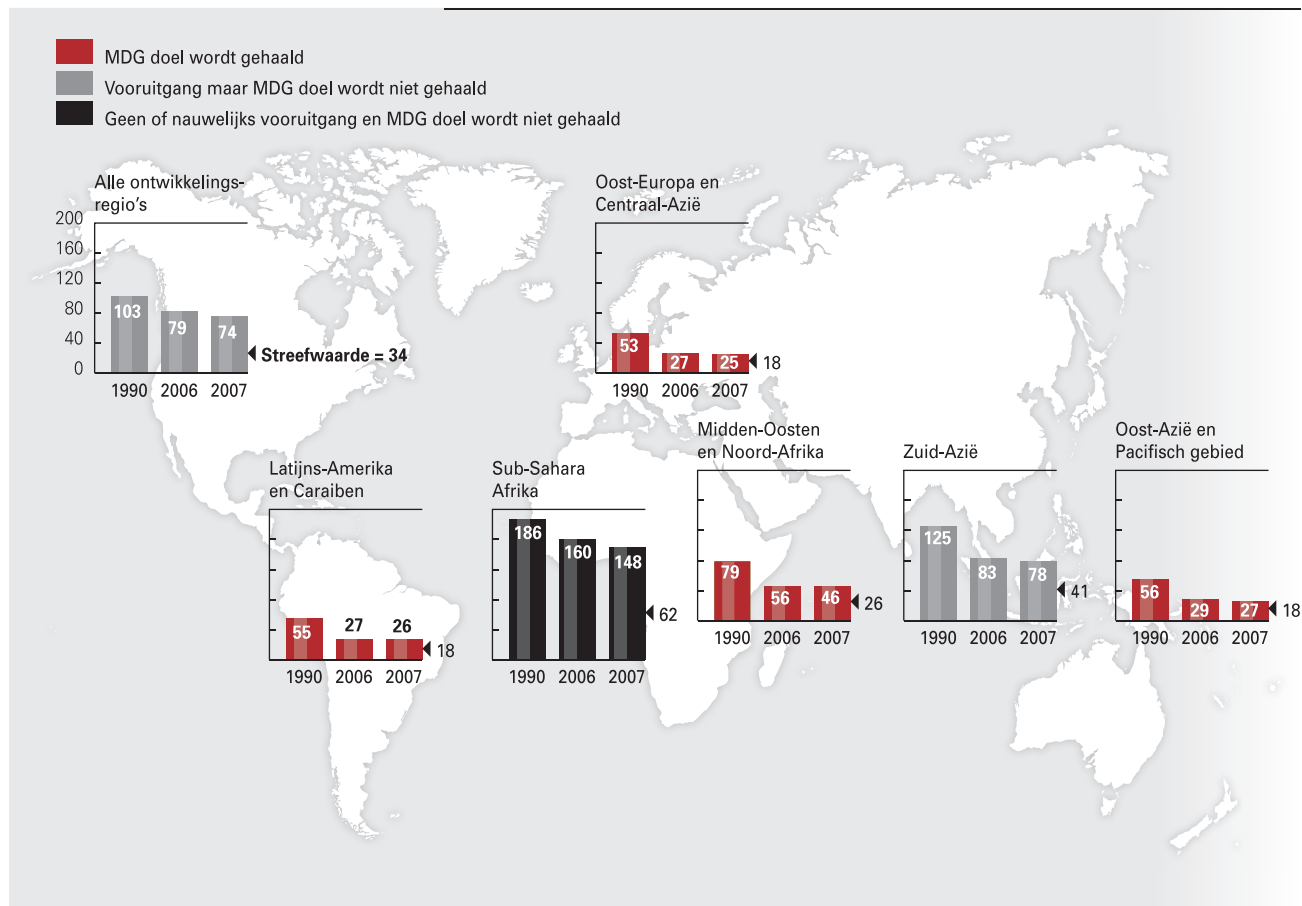
Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten is een prioritair aandachtsgebied binnen ontwikkelingssamenwerking.

MDG 4, 5 en 6 zijn als gezondheidsmillenniumdoelen nauw met elkaar verbonden. Het rapport van UNICEF *State of the world's children 2009: maternal and newborn health* schetst de vooruitgang op MDG 4 en 5. Voor MDG 4 is grote vooruitgang geboekt. Stierven er in 1960 nog 13 miljoen van de 430 miljoen kinderen jonger dan 5 jaar, in 2007 is dat aantal gedaald tot 9.2 miljoen van de 630 miljoen kinderen in die leeftijd. Het overlijden van kinderen tijdens en vlak na de geboorte, neonatale sterfte, is echter veel minder afgenomen. Er is een directe link tussen neonatale en moedersterfte. MDG 5 laat weinig vooruitgang zien waar het gaat om moedersterfte. In 1990 stierven er 576 000 vrouwen ten gevolge van zwangerschap of geboorte, in 2007 zijn dat er 536 000. MDG 6 laat een aantal goede resultaten zien: het aantal nieuwe HIV-infecties daalt en de aidsepidemie op wereldniveau lijkt te stabiliseren; ruim 3 miljoen mensen worden behandeld met aidsremmers, iets dat aanvankelijk niet voor mogelijk werd gehouden en daarom een groot succes kan worden genoemd. Meer patiënten worden succesvol behandeld tegen tuberculose en vooral de preventie van malaria met insecticide behandelde muskietennetten is sterk toegenomen. Dit laatste heeft direct effect op kindersterfte en ook moedersterfte.

Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten (srg)

Nederland heeft in internationaal verband herhaaldelijk aandacht gevraagd voor seksuele en reproductieve gezondheid en rechten. In 2008 stond voor Nederland seksuele voorlichting voor jongeren, gebrek aan voorbehoedsmiddelen, onveilige abortus, vrouwenbesnijdenis en seksueel geweld tegen vrouwen op de agenda.

MDG 4 Sterftcijfer van kinderen onder de 5 (per 1000 levendgeborenen)

Bron: UNICEF (2007) *The State of the world's Children 2008*

De minister voor Ontwikkelingssamenwerking heeft tijdens diverse evenementen gesproken over seksuele en reproductieve gezondheid en rechten:

- Moedernacht, georganiseerd door Nederlandse NGO's op 10 mei 2008;
- Internationale conferentie over HIV/AIDS in Mexico van 3-5 augustus 2008.
- *UN high level MDG meeting*, in september 2008 in New York waarbij de minister voor ontwikkelingssamenwerking deelnam aan een side event over moeder-, neonatale en kindersterfte.
- op de Internationale Dag tegen Geweld tegen Vrouwen op 25 november in Den Haag;
- de conferentie over Veilig Moederschap/MDG 5, georganiseerd door het Nederlandse Parlement, de Wereldgezondheidsorganisatie en Internationale Parlementariërs Unie op 26 november 2008.

Indien geboortes begeleid worden door gekwalificeerde vroedvrouwen, neemt het aantal gevallen van moedersterfte af. Het Schoklandakkoord dat voorziet in de versterking van het beroep van vroedvrouwen heeft dit jaar vorm gekregen. Een gezamenlijk programma van het VN Bevolkingsfonds UNFPA en de *International Confederation of Midwives*, de internationale beroepsvereniging, is van start gegaan. Verbetering van de opleiding voor vroedvrouwen is één van de programmadelen. Het is nog te vroeg om het effect van een groter aantal goed opgeleide vroedvrouwen en meer begeleiding van geboortes door geschoold personeel te kunnen

meten. De Nederlandse inzet bestond naast een financiële ondersteuning ook uit het geven van opleidingen.